

İKİ ENDÜLÜS ŞAİRİ: İBN °AMMÂR VE İBN HAFÂCE

Doç. Dr. Rahmi ER

İBN °AMMÂR

İki vezirlik sahibi¹ ünvanı almış olan Endülüs şairlerinden biridir. Tam adı Ebû Bekr Muhammed b.°Ammâr b. el-Huseyn b.°Ammâr'dır.² 422 / 1031'de, Şilb yakınlarında Şennebûs adlı bir köyde doğdu.³ Fakir bir ailenin çocuğuydu. Sülalesinde ismi parlamış veya yönetimde görev almış herhangi bir kimse yoktur.⁴ Babası 'Ammâr'ın, Yemen asıllı Kuzâ'a kabilesinin bir kolu olan Mehr kabilesine mensup olduklarına ilişkin iddiasına⁵ şüpheyile bakılmaktadır. Çünkü böyle bir kabileye mensup olmak bir iftihar vesilesi olmasına rağmen şairin bu mensubi-yetten hiç söz etmemesi şüphenin başlıca sebebi ve işin ilginç yanıdır. Şair, sadece, Saragusta'da sürgündeyken dostu el-Mu°temid b.°Abbâd'a (432-489/1040-1095) yazdığı bir şiirde değinir asıl araplığına ve bu da son derece sathidir:⁶

وما حال من ربه أرض أعارب و ألفت به الأقدار بين الأعاجم

"Arap topraklarınının yetiştirip kaderin arap olmayanlar ara-sına fırlattığı kişinin durumuna bakınız."

Ayrıca İbn Hâkân ve el-Merrâkuşî gibi şaire yakın Endülüs tarihçi-leri, ondan uzun uzun söz etmelerine rağmen, bu nesebe hiç değinme-mişlerdir.

1 *Zûl-vizâreteyn*: Bu, yönetimde görev alan edebiyatçılara verilen bir unvandır. Biri kalemi, diğeri kılıcı sembolize eder.

• 2 Muhammed b.el-°Abbâr, *el-Hulletu's-Siyerâ*" (Nşr. Huseyn Mu'nis), Kahire 1963, c. II, s. 131.

3 *Aynı eser*, c. II, s. 131.; °Abdu'l-Vâhid el-Merrâkuşî, *el-Mu°cib fi Telhisi Ahbârî'l-Magrib* (Nşr. R. Dozy), Leyden 1881, s. 79.

4 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 79.

5 Salâh Hâlis, *Muhammed b. °Ammâr*, Bağdat 1957, s. 19; Ch. Pellat, "İbn °Ammâr", *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, London 1971, Vol. III, s. 705.

6 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 212.

Henüz çocukken, eğitim amacıyla, halkının şairliğiyle ün yapmış bir şehir olan Şilb'e gitti. Orada ünlü dilci eş-Şentemeri de aralarında olmak üzere bazı hocalardan edebiyat dersleri aldı. Daha sonra Kurtuba'ya gitti. Orada alimlerin ders halkalarına katıldı. Şiir alanındaki bilgi ve kabiliyetini geliştirdi. Bundan sonra para kazanmak (*tekessub*) amacıyla şiir söylemeye başladı.⁷

İbn ʿAmmâr, yaklaşık 445 / 1053'te İşbiliye valisi Muʿtezid Billâh (ö. 462 / 1069)'la karşılaşınca değin Endülüs'ün çeşitli krallıklarını dolaştı, ihсанlarına mazhar olabilmek için devlet adamlarına methiyeler söyledi. Muʿtezid ile karşılaşınca değin söylediği şiirlerin hiç birisinin bugün elimizde olmaması, onun hayatının bu dönemiyle ilgili hüküm vermemizi güçleştirmektedir. Ancak rivayet edilen bir olay, onun bu dönemdeki durumuyla ilgili küçük de olsa bir ipucu vermektedir:

Bir gün şairin yolu Şilb'e düşer. Yanında bir katırı vardır. Çok perişan bir haldedir ve katırına verecek alafı dahi yoktur. Bu sırada aklına şehrin bir tüccarı gelir ve ona, içinde bulunduğu kötü durumu da anlatan bir methiye yazar. Tüccar da onun bu kasidesini bir çuval arpa ile ödüllendirir. Şair, bu hediye büyük bir memnuniyetle kabul eder.⁸

Bu durum, şairin ne kadar bayağı hayat yaşadığını ve ne kadar yoksul olduğunu göstermektedir. Onun bir tüccara ve hatta zaman zaman az bir menfaat umduğu sıradan kimselere methiye yazacak kadar düşmesini, şiirlerinin fazla değer taşımadığına bağlamak zordur. Bu durumu, ona şans verecek bir kapının çıkmamasına bağlamak daha doğru olur.

İbn ʿAmmâr İşbiliye'ye gittiği zaman Muʿtezid, şöhretinin zirvesindeydi. Kısa bir süre önce Batalyavs Prensi İbnu'l-Aftas'a karşı ezici bir zafer kazanmıştı. Daha sonra Kurtuba'da hilafetin çözülmesini müteakip bağımsızlıklarını ilan eden küçük prensliklere ve Berberilere yönelmişti. Bunlar, Endülüs yarımadasının güney batısına düşen küçük toprak parçalarını idare ediyorlardı. Bunlara karşı kazandığı büyük zaferlerle el-Muʿtezid, krallık topraklarını genişletmişti⁹. Dolayısıyla İşbiliye hükümdarının, o sıralarda, öncekinden daha çok övmeye ve zaferlerinin ölümsüzleştirilmesine ihtiyacı vardı. İbn

7 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 79.

8 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 80.

9 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 30.

°Ammâr da bu fırsattan yararlanmak arzusuyla İşbiliye'ye gitmişti. Orada, el-Mu°tezid'in yiğitlik ve kahramanlıklarını öven, Hıristiyan düşmanlarını yeren ve ayrıca kendisinin sahip olduğu edebi yeteneğin ödüllendirilmesi gerektiğini ifade eden şu ünlü ra'iyesini yazdı:¹⁰

(۱)	أدر الزجاجة فالنسيم قد انبرى	و النجم قد صرف العنان عن السرى
(۲)	و الصبح قد أهدى لنا كافوره	لما استردّ الليل منا العنبرى
(۳)	و الروض كالحسناء كساه زهره	وشيا و قلده نداء جوهرا
(۴)	أو كالغلام زها بورد خدوده	خجلا و تاه بأسهن معذرا
(۵)	و روض كأنّ النهر فيه معصم	صاف أطلّ على رداء أخضرا
(۶)	و تهزّه ریح الصبا فتخاله	سيف ابن عبّاد بيدد عسكرا
(۷)	عبّاء المخضر نائل كفته	و الجوّ قد لبس الرداء الأغبرا
(۸)	علق الزمان الأخطر المهدي لنا	من ماله الملق النفيس الأخطرا

10 Feth b. Hâkân, *Kala'idu'l- İkyân*, Bulak 1283, s. 96-97; James T. Monroe, *Hispano Arabic Poetry*, London 1974, s. 189-193. Salâh Hâlis, bu kasideyi sekiz beyit fazlasıyla 45 beyit olarak verir. *A.g.e.*, s. 189-194. Günümüzden yaklaşık dokuz yüzyıl önce yazılan bir şiiri bugün kıymetlendirmenin isabetliliği veya isabetsizliği tartışma götürür bir husustur. Her şeyden önce geçen zaman içerisinde değişen şartlar ve edebi zevk, bugünün eleştirmeni daha nesnel bir tavır takınmaya ve zatî hükümden mümkün olduğunca uzak durmaya zorlamaktadır. Çünkü edebi zevkin içeriğe değil de sadece şekle önem veren bir yöne doğru kaymaya başladığı o dönemin eleştirmenleriyle bugünün eleştirmenlerinin edebi zevk anlayışları, edebi bir eserde aradıkları, değerlendirme ölçütleri her halde büyük çapta farklıdır. Dolayısıyla bugünün eleştirmenin hiç değer vermediği bir edebi ürün, dönemindeki eleştirmenlerce övülmüş de olabilir veya bunun tam tersi de olabilir. Bu bakımdan, bu kaside bugün, döneminin anlayışını ve edebi zevkini yansıtmaya bakımından önemlidir. Bu şiir, şaire yakın edebiyat eleştirmenlerinin tümünün beğenisini kazandığına ve kralın da ihşanına mazhar olduğuna göre, döneminin en kaliteli şiirlerinden biri olsa gerek.

Bugün bu şiiri ele aldığımızda dikkatimizi çeken ilk şey, beyân ve bedî' sanatlarına fazlaca yer vermiş olduğudur: İstiare, mecaz, teşbih, kinaye vs. Bütün duygu ve düşünceler bu sanatlardan oluşan bir örtü altında gizlenmiş gibidir. Ayrıca şair, cinas veya tıbak yapabilmek için hayli çaba sarfetmişe benziyor. Sıradan duygu ve düşünceleri, başka türlü, özellikle sembollerle ifadede, şairin zorlandığı (*tekelluf*) ve ürünün yapmacılıktan (*tasannu'*) kurtulamadığı farkedilir. Dolayısıyla okuyucu, bu şiirde yer alan bazı kelimeleri, günlük kullanımlarının dışında algılamak zorundadır.

- ٩) ملك اذا ازدحم الملوك بمورد
 ١٠) ائدى على الأكبَاد من قطر الندى
 ١١) يختار ان يهب الخريدة كاعبا
 ١٢) قداح زئد المجد لا ينفك من
 ١٣) لا خلق أقرأ من شغار حسامه
 ١٤) أيقنت أنى من ذراه بجنتة
 ١٥) و علمت حقًا أن روضى مخصب
 و نحاء لا يردون حتى يصدرا
 و أئذ فى الأجبَان من سنة الكرى
 و الطرف أجرد و الحسام مجوهرا
 نار الوغى الا الى نار القسرى
 ان كنت شَبَّهت السواكب أسطرا
 لَمَا سقانى من نداء الكوشرا
 لَمَا سألت به الغمام المظرا

Şair, kasidesine, Endülüs şairlerinden pek çoğunun yaptığı gibi, kendisinin de katıldığı bir eğlence meclisini tasvirle başlar. Kullanılan çiçek şiirine has öğeler, şiire iki kat daha fazla duygusal motif yüklemekte ve mecazlar anlamı daha da genişletmektedir.

"Çıkan esintinin şerefine doldur kadehleri" şeklindeki açış, keyif şiirine özgüdür, ancak bu kelimeler, aynı zamanda kralın zaferini ve cömertliğini bir araya getiren zevkli bir alemi hatırlatır. Burada kullanılan "esinti"nin, kasidenin sonundaki "ensinti" ile karşılaştırıldığında, hayli sembolik olduğu ve yoğun bir anlam taşıdığı ortaya çıkar.

Gerek esintinin çıkışı, gerekse yıldızların gece yolculuğunun iplerini gevşetmesi, *hüsni ta'il* olarak bilinen belagat sanatına bir örnektir. Monroe'nün tespit ettiği gibi (*a.g.e.*, s. 22), burada yıldızlar, aslında uzun bir gece yolculuğundan sonra dinlenen develere benzetilmektedir. Bu mecaz, şaire, klasik kasidenin bir konusu olan yolculuğu, tipik bir *bedf* üslubunda işleme imkanı vermiştir.

İkinci beyt, tamamen *beyân* ve *bedf* sanatlarıyla yüklüdür. *Şubh-leyl*, *ehdâ-isteredde*, *lenâ-minnâ* (tıbaklarından başka, *şubh* ve *leyl* için bir *teşhis* söz konusudur. Ayrıca *kâfur* beyazdan, *'anber* ise siyahtan *kinayedir*. Burada ilk iki beyitte şair, dört duyuyu birden uyandırmayı başarmıştır. Bunlar, tad alma (kadeh), dokunma (esinti), görme (yıldızlar), koklama (kafur, amber) duyularıdır.

Şair, daha sonra, eğlence meclislerinin tamamlayıcısı durumunda olan, bu meclisin çevresindeki civil civil bahçelerin ve harikulade tabiatın tasvirine geçer. Bu aşamada bahçe, kadın ve oğlana benzetilir. Daha önceki şairler (mesela İbn Zeydün'un ünlü *nûniye* sinde yaptığı gibi), kadını bahçeye benzetirlerken, İbn 'Ammâr, bahçeyi kadına benzetmektedir. Bu klişeyi bilinçli olarak değiştirmekle şair, bayağı bir *teşbihe* bir canlılık kazandırmaktadır. Üçüncü ve dördüncü beytlerde üçlü *teşbihler* yapılmıştır. Örneğin 3. beyitte, bahçe ile kadın, çiçeklerle süslü elbiseler, çiğ taneleri ile inciler; 4. beyitte de bahçe ile oğlan, güller ile yanaklar, mersin ile yanak tüyü arasında karşılaştırmalar yapılır. Bütün bunlar, bahçenin gerçek güzelliğini gözler önüne serbilmek içindir.

Beşinci beytte, bahçe yeşil bir elbiseye, bahçedeki nehir ise bu elbise içindeki temiz, beyaz bir bileğe benzetilmektedir. Bu benzetmeler çok ustaca yapılmakta olup, şairin kasidesini yazmaktaki asıl amacına geçmeye elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Çünkü bileğin meydana

- (۱۶) من لا توازنه الجبال اذا احتبى
 (۱۷) ماغر و صدر الرمح يكهم و الظبا
 (۱۸) قاد الكئاب كالقواكب فوقهم
 (۱۹) من كل أبيض قد تقلد أيضا
 (۲۰) ملك يروك خلقه أو خلقه
 (۲۱) أقسمت باسم الفضل حتى شمتته
 (۲۲) و جهلت معنى الجود حتى زرته
 (۲۳) فاح الثرى متمطرا بثنائه
 (۲۴) و تتوجت بالزهر صلح هضابه
 (۲۵) هصرت يدي غصن الغنى من كفه
 (۲۶) حسبي على الصنع الذى أولاه أن
- من لا تسابقه الرياح اذا جرى
 تنبو و أيدى الخيل تعثر فى البرى
 من لامهم مثل السحاب كنهورا
 عضبا و أسمر قد تأبط أسمرا
 كالروض يحسن منظرا أو مخبرا
 فرأيته فى برديته مصورا
 فقرأته فى راحيته مفسرا
 حتى حسنا كل تبر عنبرنا
 حتى ظننا كل هضب قيصرنا
 و جنت به روض السرور منورا
 أسمى بشكر أو أموت فأعدرا

getirdiği imajdan yararlanarak altıncı ve yedinci beytlerde, *memdûhun* bileklerinin kılıç kullanımındaki ustalığına ve ellerinin açıklığına yer verilmektedir. Gerek buradaki *nesibden* kasidenin yazılmasındaki amaç olan methiyeye geçiş, gerekse kasidenin sonunda *memduhtan* beklentilere geçiş ve bu beklentilerin ifade biçimi gerçekten ustacadır. Son beytler, adeta ilk beytlerin tersten bir sıralaması gibidir. 3 ve 4. beytlerde bahçe ile kadın ve oğlan arasında bir ilişki kurulurken, 34 ve 35. beytlerde bu sefer bahçe ile kaside arasında bir ilişki kurulur. Tekrar çiğ, çiçekler, süslü elbiseler, güzel kokular gündeme gelir. İkinci beytte gece-gündüz arasında söz konusu olan *mukabele*, 36. beytte şair ile rakipleri arasında mevcuttur. Şair, 37. beyt olan son beytte, tekrar girişteki "esinti"ye dönmekte ve böylece "esinti", öven ile övüleni birleştiren ortak bir sembol konumuna girmektedir.

Kasidenin büyük bir bölümü *memduhu* işler. Şair, el-Mu'tezid'e, toplumun yüce değerleriyle donanmış ideal bir kişilik kazandırmaya çalışır. Bu yüce değerler, şeref, yüksek bir mevki, emsalsiz yiğitlik ve sınırsız cömertlik olarak özetlenebilir.

Kasidede yer alan ifade ve kullanılan kelimelerin büyük bir bölümü, öteden beri karşılaşılan türden olup, pek bir orijinallik taşımazlar. Örneğin 9. beyt, *Cahiliye* çağı şairlerinden 'Amr b. Kulsûm'un mu'allakasının Zafrasındaki (*ez-Zevzenî, Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, Kahire, ts. s. 265.)

ونشرب ان وردنا الماء صغوا ويشرب غيرنا كدرا و طينا

beytim akla getirmektedir. el-Merrâkuşî'nin, bu kasidede çok beğendiği ve ne *mutekaddimîn-*

- (۲۷) يا أيها الملك الذي حاز العلاء و حباه منه بمثل حمدي أنورا
 (۲۸) السيف أضح من زياد خطبة في الحرب ان كانت يمينك منبرا
 (۲۹) ما زلت تغنى من عنا لك راجيا نيلا و تغنى من طغى و تجبرا
 (۳۰) حتى حلتك من الرياسة محجرا رحبا و ضمت منك طرفا أحورا
 (۳۱) شقيت بسيفك أمة لم تمتقد الا اليهود و ان تسمت بربرا
 (۳۲) أثرت رمحك من رءوس كماتهم لما رأيت الغصن يعشق مشرا
 (۳۳) و صبغت درعك من دماء ملوكهم لما علمت الحسن يلبس أحمررا
 (۳۴) و اليكها كالروض زارته الصبا و حنى عليه الطل حتى نوررا
 (۳۵) نقتها وشيا بذكرك مذهبا و فتقتها مسكا بحمدك أذفرا
 (۳۶) من ذا ينافحني و ذكرك صنديل أوردته من نار فكري مجمررا
 (۳۷) فلئن وجدت نسيم حمدي عاطرا فلقد وجدت نسيم برك أعطرا

- 1- Çıkan esintinin ve gece yolculuğunun iplerini gevşeten yıldızların şerefine doldur kadehleri.
- 2- (Ve doldur kadehleri,) gece amberini bizden alınca, bize kâfurunu hediye eden sabahın şerefine.
- 3- Bahçe tıpkı güzel bir kadına döndü. Çiçekleri ona rengarenk bir elbise giydirdi ve çiğ (taneleri) de ona mücevherden bir gerdanlık yaptı.
- 4- Ya da (bahçe,) yanaklarında çıkan mersinlerle gururlanan ve utancından yanaklarında güller biten bir erkek çocuğa (döndü).

den de *muteahhirinden* birinin bir benzerini söylediğini duymadığını belirttiği (a.g.e., s. 81) beyt, 28. beyt olmasına rağmen, ben kasidenin 10. beytini daha çok beğendim. Şair, bu beytle, bence, *memduhu* için adeta gönüllerde bir taht hazırlamaktadır. Bu beyt, hem anlam, hem de lafız bakımından kulağa çok hoş gelmektedir. Ayrıca, 21 ve 22. beytler de yoğun anlam yüklüdür.

- 5- O öyle bir bahçe ki, oradaki nehir, sanki yeşil bir elbise üzerindeki tertemiz bir bilek gibidir.
- 6- Sabâ rüzgarı titrettiğinde o nehri, (Mu'tezid) İbn 'Abbâd'ın asker dağıtan kılıcı sanırsın.
- 7- 'Abbâd öyle bir kimsedir ki, hava gri bir elbise giyindiğinde¹¹ bile onun hediyeleri yemyeşildir.
- 8- O, bize sahip olduğu servetin en değerlisini hediye eden, zamanın en değerli mücevheridir.
- 9- Ö öyle bir kraldır ki, krallar bir pınarın başında toplandıklarında, o pınara yöneldiği zaman, dönünceye kadar kimse pınara yönelmez.
- 10— (O, insanların) gönülleri için çiğ damlalarından daha serindir. Gözkapakları için ise derin uykudan daha tatlıdır.
- 11- Hediye vereceği zaman, bakirelerin iri göğüslülerini, safkan atların kısa tüylülerini, kılıcın ise mücevherle bezenmiş olanını seçer.
- 12- Şerefın çakmaktaşından kıvılcımlar çıkartır. Savaş ateşine ancak bir başka ateş için ara verir. Bu ateş ise, ziyafet vermek için yakıtı ateştir.
- 13- Şayet düşman saflarını satırlara benzetecek olursan, hiç bir yaratık o satırları, onun keskin kılıcının ağzından daha iyi okuyamaz.
- 14- Cömertliğinden bana *kevseri*¹² içirdiğinde, himayesinden dolayı gerçekten Cennet'te bulunduğuma inandım.
- 15- Ve orada yağmur yüklü buluttan¹³ (yağmur) talep ettiğimde, benim toprağımın gerçekten mümbit¹⁴ olduğunu anladım.
- 16- Bağdaş kurup oturduğunda dağların kendisiyle boy ölçüşemeyeceği, koştuğunda da rüzgarların kendisini geçemeyeceği kişi(dir o.)¹⁵
- 17- Mızrakların uçları körelmişken, kılıçlar hedefini bulmuyorken ve atların toynakları yerde tökezliyorken o(nun kılıcı) gerçekten etkilidir.

11 *Hava gri bir elbise giydiğinde*: Kötü günden kinayedir.

12 *Kevser*: Değerli hediyelerden kinaye.

13 *Yağmur yüklü bulut*: Mu'tezid'den kinaye.

14 *Toprağın mümbit olması*: Hâmî'nin cömertliğinden kinaye.

15 Mu'tezid'in azametinden ve savaşta ki veya muhtaca yardım etmedeki senliğinden kinaye.

- 18- Taburlarını yıldızlar gibi ileri sürdü. Onların kaldırdıkları toz-toprakdan üzerlerinde yağmur bulutu gibi bir bulut tabakası oluştu.
- 19- (Bu taburlar,) keskin parlak kılıç kuşanmış beyaz askerlerden ve koltuğuna mızrak almış siyah askerlerden oluşuyordu.
- 20- O öyle bir kraldır ki, onun dış görünüşü veya huyu, tıpkı manzarasıyla veya öz güzelliğiyle harikulade olan bir bahçe gibi seni büyüler.
- 21- Daha önce "fazilet" adına yemin ediyordum. Onu görünce, faziletin onun elbiselerinde şekillenmiş olduğunu (suret bulduğunu) anladım.
- 22- Onu ziyaret edinceye değin cömertliğin ne demek olduğunu bilmiyordum. Ve cömertliğin ne demek olduğunu, açıklamalarıyla onun avuçlarında okudum.
- 23- Yeryüzü onun övgüsüyle öyle kokulanmıştı ki, her bir toprağın amber olduğunu sandık.
- 24- Ve tepelerinin çıplaklığı çiçeklerden öylesine taşlar giymişti ki, her bir tepenin Sezar olduğunu sandık.
- 25- Ellerim zenginlik dalını onun avuçlarından aşağıya eğerek, onunla çiçeklenmiş bir mutluluk bahçesi oluşturdu.
- 26- Onun yaptığı iyiliklere karşı bana düşen, ya teşekkür etmeye çalışmak, ya da ölüp mazur görülmektir.
- 27- Ey yüce mevkilere sahip olan ve yüceliğe övgülerimle demet demet bağışta bulunan kral,
- 28- Savaşta kılıç, eğer ellerin mimberse, Ziyâd'dan¹⁶ daha iyi konuşur.
- 29- İhsan ümid ederek önünde eğilenleri zenginleştirmekten, büyülenenlerle küstahlık edenleri de yok etmekten geri kalmıyorsun.
- 30- Sonunda yönetimde en gözde bir yere oturdun ve yönetim seninle çok güzel bir göze sahip oldu.
- 31- Berberî diye adlandırılırsalar da, aslında Yahudilerden başkası olmayan bir millet, senin kılıcınla mutsuzluğu tattı.

16 *Ziyâd*: Basra valisi olan ünlü hatip Ziyâd b. Ebîh (M. 622-673). Onun "Sağ elimle Irak'ı zaptettim" şeklindeki sözü ve hayatı için bkz. Neşet Çağatay, "Ziyâd b. Ebîh", *İA*, C. XIII, s. 617-618.

- 32- Dalların meyve dolu olduğunda sevildiğini görünce, mızrağına düşman savaşçılarının kafalarından meyve verdirdin.
- 33- Güzelliğin, kırmızıyla giydirilmek olduğunu anlayınca, zırhını kralların kanlarıyla boyadın.
- 34- Bu kasideyi, sabâ rüzgarı tarafından ziyaret edilmiş ve çiçek açıncaya değin çiğ (damlaların)in kendisine şefkat gösterdiği bir bahçeymiş gibi kabul et.
- 35- Ben onu, senin adını anmakla, altın suyuna batırılmış rengarenk bir kumaşla süslemiş gibi oldum ve senin övgünle daha etkili hâle gelen miskle onu kokulandırdım.
- 36- Senin adın, benim düşünce ateşimden közlü olarak çıkan bir sandalağacı tahtası (gibi) yken, benimle kim mücadele edebilir?
- 37- Eğer sen methiyemin esintisini güzel kokulu bulursan, ben senin ihسان esintisini haydi haydi daha güzel kokulu bulurum.

el-Mu'tezid bu kasideyi çok beğendi. İbn 'Ammâr'ı sadece para, elbise ve binek hayvanıyla ödüllendirmekle kalmadı, aynı zamanda onun saray şairi olarak atanmasını da emretti.¹⁷ Bu durum, onun olaylarla dolu mesleğinin başlangıcıydı.

İbn 'Ammâr, sarayda el-Mu'tezid'in oğlu genç Muhammed (el-Mu'temid) b.'Abbâd'la tanıştı. Kendisinden dokuz yaş daha küçük olan Muhammed'le kısa sürede çok iyi birer dost oldular. Şair, genç Prens üzerinde öyle bir hakimiyet kurmuştu ki, Mu'temid hiç bir zaman ondan ayrı kalamıyordu. Babası tarafından Şilb'e vali olarak atanınca, genç Prens, İbn 'Ammâr'ı da yanında götürdü ve onu veziri yaptı.¹⁸ Şilb'de daha önceleri mutsuz, hakir görülen bir şair olan İbn 'Ammâr, geçmişinden neredeyse tamamen farklı bir kişi haline geldi. eş-Şerâcib sarayında Prens'in yanında yaşadığı lüks hayat, onun eski sefil hayatının tüm görünümünü ortadan kaldırmıştı. İki arkadaş, Şilb'de olmadıkları zamanlar, günlerini her tür zevk ve eğlencenin mevcut olduğu İşbiliye'de, Guadalquiver sahillerinde geçiriyorlardı.¹⁹

Ancak bu sağlam dostluk, sonuç itibariyle İbn 'Ammâr'ı korkutuyordu. Endülüs edebiyat tarihçilerinin anlattıkları ve bu sıralarda

17 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 81.

18 Aynı eser, s. 81.

19 Reinhart Dozy, *Spanish Islam* (İng. Çev. Francis Griffin Stokes), London 1972, s. 665; Philip K. Hitti, *İslam Tarihi* (Çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, C. III, s. 852.

meydana geldiği söylenen bir olay, İbn 'Ammâr'ın ne denli endişede olduğunu göstermektedir.

el-Mu'temid, henüz Şilb valisiyken, veziri İbn "Ammâr'ı bir akşam yemeğine davet eder. Fevkalâde neşeli geçen bir akşam yemeğinden sonra, diğer davetliler dağılınca, el-Mu'temid, İbn 'Ammâr'dan kendisini yalnız bırakmamasını ve bir yastıkta uyumalarını ister. O da kabul eder. Vezir, uykusundan, "Zavallı adanı, er ya da geç o seni öldürecek" diyen bir sesle uyanır. Korkuya kapılır. Şaraptan medet umarak bu korkuyu üzerinden atmaya, çalışır ve tekrar uyur. Aynı sözleri ardarda iki kez duyar. Bunun olağanüstü bir uyarı olduğuna kanaat getirir. Yatağından kalkar. Sabah olup kapılar açılır açılmaz oradan kaçmayı, sonra da deniz yoluyla Afrika'ya açılmayı planlar. Bir şalvar dışında bütün elbiselerini çıkartır. Bir hasıra bürünüp dehlize gider. Bir köşeye çömelip sabahı beklemeye koyulur. el-Mu'temid uyanıp vezirini yerinde göremeyince, kalkar, hizmetçileri uyardırır ve hep birlikte sarayın her köşesinde veziri ararlar, ancak bulamazlar. el-Mu'temid, daha sonra kapıların açık olup olmadığını kontrol etmek için dehlize girer. İbn 'Ammâr, o sırada yaptığı bir hareketle kendisini ele verir. el-Mu'temid, onu bu halde görünce, gözyaşlarını tutamarak, "Vah Ebû Bekr vah, bu ne hal böyle?" der. Arkadaşının hâlâ korktuğunu görünce, nazikçe onu odasına götürür ve yaşadığı kabustan uzaklaştırmaya çalışır. İbn 'Ammâr, sonunda her şeyi anlatır. el-Mu'temid, onun anlattıklarına sadece güler ve "Şarap senin kafanı bulandırmış ve bir kâbus görmüşsün. Seni nasıl öldürebilirim ki? Sen hiç kendini öldüren birini gördün mü? Çünkü sen benim için sanki bensin" der.²⁰

Bu rivayet, gerçek gibi görünmektedir. Çünkü el-Merrâkuşî bunu İbn 'Ammâr'ın ağzından anlatırken, İbn Bessâm da, olayın diğer kişisi olan el-Mu'temid'in ağzından anlatır.²¹ İbn 'Ammâr'ın bu olayın etkisinde kalması pek uzun sürmez. Tekrar eski yaşamına döner. Çünkü el-Mu'temid, kendisine gerçekten de çok bağlıydı ve onu çok seviyordu. İki arkadaş tebdil-i kıyafet edip Guadalquiver sahillerinde eğlenirken karşılaştıkları köle Rumeykiyye (İ'timad) ile evlenmesinden²² sonra bile el-Mu'temid, arkadaşının sözünden dışarı çıkmamış ve ona hep bağlı kalmıştır. Kurtuba'dan bazı kerimelerine yazdığı bir şiirde, onları

20 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 81-82; Dozy, *a.g.e.*, s. 664-665.

21 Şalah Hâlis, *a.g.e.*, s. 50-52.

22 Ahmed el-Makkarî, *Nefhu'r-Tib min Gusni'l-Endelusi'r-Ratib*, Kahire 1279, C. II, s. 1100; Dozy, *a.g.e.*, s. 665.

ziyaret edeceğini ifade ederken söylediği *إن شاء ربي أو شاء ابن عمار* "Şayet Rabbim veya İbn 'Ammâr dilerse" sözü²³, her hade el-Mu'temid'in, İbn 'Ammâr'a ne denli bağlı olduğunu yeteri derecede açıklamaktadır.

Oğlunun İbn 'Ammâr'a aşırı düşkünlüğünden ve Şilb'in yönetiminin hemen hemen İbn 'Ammâr'm eline geçmesinden ve bu yüzden çıkan söylentilerden rahatsız olan el-Mu'tezid, 450 / 1058'de oğlunu İşbiliye'ye geri çağırды ve İbn 'Ammâr'ı da sürgün etti.²⁴

İbn 'Ammâr, yaklaşık on yıl sürecek sürgün hayatının büyük bir bölümünü Saragusta'da geçirdi. Bu şehirde Prens el-Muktedir b. Hûd'un ilgisine rağmen sıkıntılı bir hayat geçiriyordu. Saragusta ile kuzeydoğu Endülüs şehirleri arasında, pek menfaat göremeden dolaşıp durdu. Hayatı zordu. İşbiliye'ye dönmek istiyordu, fakat kralın affı çıkmadan bu mümkün değildi. Bu yüzden el-Mu'tezid'in affına mazhar olabilmek için her yola başvuruyordu. el-Mu'tezid ve el-Mu'temid'e yazdıklarından başka el-Mu'tezid'in yanında itibarı olan kimselere de şiirler yazıp yardım talebinde bulunuyordu. Dolayısıyla on yıllık sürgün döneminde yazdığı şiirlerinin ilham kaynağını, lüks hayata ve rahatlığa özlem duygusu oluşturur. Bu şiirlerin en güzeli, Saragusta'dan el-Mu'temid'e hitaben yazdığı,

عليّ و الا ما بكاء الغمام
و في و الا ما نياح الحمام

"Banadır bulutların ağlaması,
Banadır güvercinlerin (acı acı) ötmesi"

diye başlayan 93 beytlik mimiyesidir.²⁵

İbn 'Ammâr'ın sürgün hayatı, el-Mu'tezid'in ölümü ardından oğlu el-Mu'temid'in tahta geçmesiyle (461 / 1069) sona ermiştir. el-Mu'temid, eski dostunu İşbiliye'ye çağırarak alacağı görevi kendisinin seçmesini istemiş, İbn 'Ammâr da büyüdüğü kent olan Şilb'in valiliğini tercih etmiştir. Rivayete göre, Şilb'e bu kez binekler dolusu hediyeyle ve çok şaşalı bir şekilde girmiş, vali olarak orada yaptığı ilk iş, kendisine kötü gününde bir çuval arpa gönderen tüccarı sormak olmuş. Onun hayatta olduğunu öğrenince, aynı ebatta bir çuvalı gümüşle doldurarak ona göndermiş ve bu hediyeyi götürene de, tüccara, "Eğer sen o zaman çuvalı

23 İbul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 132.

24 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 81.

25 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 56, 209-219. İbnul-Abbâr, bu kasideyi İbn 'Ammâr'ın Mursiye'den kaçtıktan sonra gittiği zaman Saragusta'dan yazdığını söylüyor. *A.g.e.*, s. 148.

buğdayla doldursaydın, biz de şimdi altınla doldururduk" demesini tembih etmiş.²⁶ Bu davranış, kuşkusuz, İbn ʿAmmâr'ın kadirşinas bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir.

Daha önce sıradan, fakir, geçinebilmek için başkalarını övmeye, onların ihsanlarını kazanmaya muhtaç olan İbn ʿAmmâr, bundan sonra çok farklı bir konuma gelmiştir. Artık şiiir, onun için, hayatta kalmanın yegane aracı durumundan çıkarak, bir süs, aristokrat hayatın ve yeni toplumsal yerinin gerektirdiği bir lüks durumuna dönüşmüştür.²⁷

Birkaç ay sonra İbn ʿAmmâr'ın ayrılığına dayanamayan el-Muʿtemid, onu Şilb valiliğinden alıp İşbiliye'ye geri çağırdı. Kendisini başveziri olarak atadı ve bütün işleri ona devretti (462 / 1070).²⁸ Böyle bir mevkiye yükseldikten sonra İbn ʿAmmâr'ın son derece planlı hareket ettiğini görüyoruz. el-Muʿtemid'den" sonra ülkede yegane söz sahibi kişi olma vasfını perçinlemek için, rakibi olabilecek kimseleri saf dışı etme faaliyetlerine başladı. En önemli rakibi, el-Muʿtezid'in veziri İbn Zeydûn (394-463/ 1003-1071) idi. Onun, Yahudilere karşı başlatılan bir isyanı bastırmak üzere Kurtuba'dan İşbiliye'ye gönderilmesine ilişkin bir kararı el-Muʿtemid'e onaylatmakla amacına ulaşmış oluyordu. Çünkü İbn Zeydûn'un sağlık durumu, o sıralar böyle bir yolculuk yapmaya elverişli değildi ve işbiliye'ye varışından birkaç gün sonra öldü (463 / 1071).²⁹ Böylece İbn ʿAmmâr, el-Muʿtemid üzerinde nüfuz sahibi olan iki kişiden biriydi. Diğeri ise, el-Muʿtemid'in çok sevdiği ve adına uygun olsun diye sonradan kendisine el-Muʿtemid lakabını seçtiği³⁰ karısı İʿtimâd er-Rumeykiyye idi. İbn ʿAmmâr, işte buna bir şey yapamıyordu. Bu kadın onun için tehlikeli bir düşman olarak kalacaktı. Çünkü er-Rumeykiyye, her halde, kocasının sevgisini bölüştüğü bir kişiye hiç de iyi gözle bakmayacaktı.

İbn ʿAmmâr çevirdiği dolaplarla prensleri ve diğere devlet adamlarını kendisinden korkuttu. el-Muʿtemid'e bağlı topraklarda kendisinden çekinilen bir kimse haline geldi. İbn Hâkân der ki: "فارة اعت منه الأقطار - Ülkeler ondan tir tir titriyor, arzu ve istekler ona boyun eğiyordu."³¹

26 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 80, 82-83.

27 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 70.

28 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 83.

29 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 71; ʿAbdu'l-Vahhâb ʿAzzâm, *el-Muʿtemid b. ʿAbbâd*, Kahire 1976, s. 24.

30 İbn Hallikân, *Vafeyâtul-Aʿyân ve Enbân Ebnâ'iż-Zemân* (Nşr. İhsan ʿAbbâs), Beyrut 1978, C. IV, s. 428; İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 62.

31 *A.g.e.*, s. 83.

İbn ʿAmmâr, bu yıllarda, el-Muʿtemid'e sadakatle hizmet etti. Vezirliği sırasında bölgenin genel hakimi durumunda olan Koştale ve Lyon Kralı VI. Alfonso ile İşbiliye Krallığı arasında iyi münasebetler kurdu. En azından Batalyavs, Tuleytula ve Sarakusta yönetimlerinin düştüğü gibi, kuzey Hıristiyanlarıyla tehlikeli, büyük boyutlu bir anlaşmazlığa düşmemiş, kavgaya tutuşmamıştı. VI. Alfonso'nun işbiliye'ye yönelik zaman zaman vuku bulan tehditlerini, bazan görüşme yoluyla, bazan değerli armağanlar vermek ve vergiyi katlayarak ödemek suretiyle, bazan da akıllıca kurduğu tuzaklarla savuşturuyordu. Bir defasında İşbiliye açıklarına kadar gelen ve kenti kuşatan VI. Alfonso ordularını, satranç masasında defettiği rivayet edilir. Bu olay, gerçekten çok ilginçtir. Bu badireyi atlatmakla görevlendirilen İbn 'Ammâr, Kral VI. Alfonso'nun satranç oyununa çok tutkun olduğunu öğrenir ve kısa sürede sanat harikası sayılacak güzellikte bir satranç masası yaptırır. Masayla ilgili övgülerin çeşitli yollarla Kralın kulağına ulaşmasını sağlar. el-Muʿtemid'in elçisi olarak Kralla görüşmeye gittiğinde, Kral ona satranç oyunundaki düzeyini ve satranç masasını sorar. O da oynayıp maçı kazandığı takdirde masayı kendisine vereceğini, yenildiği takdirde bir dilek hakkı doğacağını ve bunu da oyunun sonunda açıklayacağını belirterek, bu şartlarda maçı kabul ederse masayı göstereceğini söyler. Kral masayı görür, ona hayran kalır, ancak yenildiği takdirde kendisinden ne isteneceğinin belli olmaması yüzünden oynamayı kabul etmez. Daha sonra, İbn ʿAmmâr'in rüşvet vererek ayarladığı Alfonso'nun adamları, krallarını İbn ʿAmmâr'ın şartıyla oynamaya ikna ederler. İbn ʿAmmâr, çok iyi bir satranç ustasıdır ve şahitlerin önünde Kralı yener ve ondan ordularını alıp ülkesine geri dönmesini ister. Kral bunu kabul etmek istemese de, İbn ʿAmmâr tarafından önceden ayarlanan Alfonso'nun kendi adamları, sözde durmamanın krallarına yakışmayacağını belirterek müdahale ederler ve Kral, o yıl vergiyi iki kat fazla almak kaydıyla geri çekilmek zorunda kalır.³² Böylece İbn ʿAmmâr, kimsenin burnu kanamadan Kralı savuşturmuş olur. İşbiliye'ye döner ve el-Muʿtemid, bu sonuca son derece memnun olur.

Daha sonra el-Muʿtemid, Ebû "Abdi'r-Rahmân b. Tâhir'in idaresindeki Mursiye (Tudmîr)'yi kendi topraklarına katmak düşüncesiyle büyük bir ordu hazırlar ve ordunun komutasını İbn ʿAmmâr'a verir.

³² Ali Muhammed Hammûde, *Târihu'l-Endelus*, Kahire 1957, s. 260-261; el-Merrâk uşî, *a.g.e.*, s. 83-84.

İbn Ammâr, bu savaşta sonuç itibariyle başarı kazanır³³ ve İbn Tâhir'i uzaklaştırıp idareye el koyar (471 / 1078).³⁴ Ne var ki, onun bu başarısı, kötü talihinin bir başlangıcıdır. İbn °Ammâr, Mursiye'yi zaptedince, kendisini müstakil bir hükümdar olarak görme arzusuna kapıldı ve el-Mu°temid'e isyan etti, hutbelerden adını kaldırdı. Şilb valisi olunca ara verdiği şiirlerine yeniden dönerek, daha önce methiyeleriyle göklere çıkardığı el-Mu°temid'i bu sefer hicviyeleriyle yerden yere vuruyordu. Ayrıca er-Rumeykiyye'yi de hicvetmekle el-Mu°temid'i çok hassas yerinden yaralıyordu.³⁵

أناخوا جمالا و حازوا جمالا	(۱) ألا حيّ بالغرب حيا حلالا
و نم فعسى أن تراها خيالا	(۲) و عرج بيومين أم القرى
د و لم تر للنار فيها اشتعالا	(۳) لتطال عن ماكنيها الرما
حميت الحمى و أبحت الميالا	(۴) أيا فارس الخيل يا زيدا
ء و قدما عهدك تهوى الرجالا	(۵) أراك تورى بحب النسا
ن رميكية ما تساوى عقالا	(۶) تخيرتها من بنات الهجا
ر لثيم النجارين عما و خالا	(۷) فباعت بكل قمير العذا
رماهم فجاوعوا حيارى كمالا	(۸) يعفر الوجوه كأن استها
أقاموا عليها قرونا طوالا	(۹) قمار القدود ولكنهم
و أنت اذا لحت كنت الهلالا	(۱۰) أ تذكر أيامنا في العبا
ب و أرفف من فيك ماء زلالا	(۱۱) أعانق منك القفيب الرطب
م فتقم جهدك أن لا حلالا	(۱۲) واقنع منك بدون الحرا
نا و أهتك سترك حالانحالا	(۱۳) سأكشف عرقتك شيئا فشيئا

33 Mursiye'nin ele geçirilmesi, iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk saldırıda kendilerine yardımcı olmaları için İbn °Ammâr, VI. Alfonso ile 10.000 miskal altına anlaşır. Şehir kuşatılır, fakat çeşitli nedenlerle ele geçiremezler, geri çekilirler. Bu arada Alfonso'ya vad edilen para da zamanında ödenmediğinden, Kralın yanında rehin olan el-Mu°temid'in oğlu er-Reşid ve İbn °Ammâr, Alfonso tarafından hapsedilir. Vad edilen paranın üç katı ödenmek suretiyle bunlar serbest bırakılır. İbn °Ammâr, bir süre sonra ikinci sefer için el-Mu°temid'i ikna eder. Yine büyük bir ordu hazırlar. Mursiye yolunda Kurtuba'ya uğrayarak yardım alır. Daha sonra Bele kalesine

- 1- Develerini çöktürüp, biraz servet sahibi olan Batı'daki göçebe kabileye selam söyle.
- 2- Köylerin anası olan Yûmîn'e³⁶ uğra ve uyu (orada), umarım bu göçebe kabilenin hayalini görürsün.
- 3- Orada yanan bir ateş görmeden de küllerine orada oturanları sor.³⁷
- 4- Ey süvari ve atlara iyi binen.³⁸ Bölgeyi korudun ama hanımları korumadın.
- 5- Eskiden erkekleri severken, görüyorum ki şimdi, bayanları sevmekten söz ediyorsun.
- 6- Melez kızlardan seçtiğin er-Rumeykiyye, beş para etmez.
- 7- O, hem anne hem de baba tarafından aşâğılık, utanmaz veletler doğurdu.
- 18- Sarı suratlı çocuklar dünyaya getirdi. Sanki onları kıcı fırlatmışçasına, dünyaya şaşkın ve tembel geldiler.
- 9— Kısa boylulardır. Fakat onlar, ezelden beri böyledirler.³⁹
- 10- Gençlik günlerimizi hatırlıyor musun? Sen ortaya çıktığında, hilâl gibi olurdun.
- 11- Terutaze ince boynunu kucaklayıp, dudaklarından berrak su içerdim.
- 12- Ben seninle günah sınırını aşmadan yetinirken, sen bütün gücünle helâl sınırını aşmak için ısrar ederdin.
- 13- Namusunu birer birer teşhir edecek ve gizli çamaşırlarını teker teker ortaya dökeceğim.

uğrar. Bu kalenin komutam ʿAbdu'r-Rahmân b. Raşîk, ordusuyla İbn ʿAmmâr'a katılır. Mursiye'yi ikinci kez kuşatırlar. Şehrin dışarıyla bağlantısını tamamen keserler. Şehrin düşmesi an meselesi iken İbn ʿAmmâr, ordunun komutasını İbn Raşîk'e bırakıp İşbiliye'ye döner. İşbiliye'de şehrin düştüğü ve İbn Tâhir'in ele geçirildiği haberini alınca, binlerce binek dolusu hediyelik eşyayı yanına alarak kalabalık bir kortej eşliğinde Mursiye'ye girer. (İbnu'l-Abbâr, *a.g.e.*, s. 116-124, 135-137, 140).

34 İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, s. 116-124,135-137,140; Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 103-123; İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 83, 90. Şekîb Arslan, *el-Hulelu's-Sundusiyye*, Mısır 1939, c. III, s. 423-4.

35 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 291-292.

36 *Yûmîn*, İşbiliye'de bir köy olup, el-Muʿtemid'in soyu bu köyden gelir.

37 Buraya kadar el-Muʿtemid'in soyu ile alay ederek onu küçültüyor.

38 el-Muʿtemid'den kinaye.

39 Yani sadece er-Rumeykiyye'den doğma çocuklar değil, el-Muʿtemid'in bütün sülalesi kısa boyludur.

Gerek İbn ʿAmmâr'ın Mursiye'de el-Muʿtemid'e isyan edişi, gerekse onu bu derecede ağır bir dille hicvedişi, İbn ʿAmmâr'la el-Muʿtemid arasında bir süreden beri devam eden bir hoşnutsuzluğun yaşandığını akla getirmektedir. Çünkü bu tür bir davranış, iyi günün ürünü olamaz, İki arkadaş arasındaki ilişki, muhtemelen er-Reşîd'in VI. Alfonso tarafından hapsedilmesine neden olan ilk Mursiye kuşatmasından sonra bozulmuş olmalıdır. Gerçi er-Reşîd ile birlikte İbn ʿĀmmâr da hapsedilmiştir, ama el-Muʿtemid, bu olaylardan vezirini sorumlu tutmuş, onun bu işte bir parmağı olduğunu düşünmüş ve ona kızmıştır. Bu sırada İbn ʿAm.mâr, el-Muʿtemid'e yazdığı bir şiirin ilk beytlerinde, duygularını şöyle ifade eder:⁴⁰

أُرْكَبُ قَعْدَى أَمْ أَعُوجُ مَعَ الرُّكْبِ   فَقَدْ صَرْتُ مِنْ أَمْرِي عَلَى مَرْكَبِ صَعْبٍ
وَأَصْبَحْتُ لَا أَدْرِي أَنِّي الْبَعْدُ رَاحَتِي   فَأَجْعَلُهُ حِظِّي أَمْ الْخَيْرُ فِي الْقُرْبِ

"Yolum sıra mı gideyim, yoksa başka tarafa giden kafileye mi katılayım? Gerçekten karar vermesi çok zor bir durumdayım.

Uzak kalmak daha rahat deyip şansımı uzakta mı deneyeyim, yoksa hayır yakın olmakta mıdır, pek ayırdedemez oldum."

Kuşkusuz bu ifadeler, şairin, arkadaşına sitemidir ve onunla durumunu değiştirebilecek bir karar alma safhasına geldiğim gösterir. En azından şair, eski dostunun sadâkatinden kuşkuludur ve huzursuzdur. er-Rumeykiyye'ye karşı kini ise, belki de onu kendisine rakip olarak görmesinden ileri gelir. Şair el-Muʿtem.id'le aralarında başgösteren huzursuzlukta, bu kadının rolü olduğunu düşünmüş de olabilir.

İbn ʿAmmâr, el-Muʿtemid'den korktuğu için, bu hicviyesinin, kendisine yakın kimselerden başkasının eline geçmemesine özen gösteriyordu. Ancak bu şiir, hem de şairin kaleminden çıkkanı, Belensiye Emîri İbn ʿAbdi'l-ʿAzîz'in eline geçmiş, o da vakit kaybetmeden şiiri el-Muʿtemid'e ulaştırmıştı.⁴¹

40 Salâh Hâlis, *a.g.c.*, s. 281.

41 Bu hicviyenin İbn ʿAmmâr tarafından söylenmediği, el-Muʿtemid'i ona karşı kışkırtarak kendisinden öç almak için İbn ʿAbdi'l-ʿAzîz tarafından tasarlanarak onun ağzından rivayet edildiği de söylenir. Şairin kendisi de daha sonra söyleyeceği hâiyesinde aynı şeyi iddia eder (12. beyt). Ancak eleştirilenler, bu hicviyenin İbn ʿĀmmâr'a ait olduğunda hemfikirdirler. Bkz. Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 139-140; İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 63, 157-158; İbn Hallikân, *a.g.e.*, C. IV, s. 428-429.

İbn °Ammâr, Mursiye'deki işlerini yoluna koyduktan sonra, topraklarını daha da genişletmeye yönelik planları çerçevesinde Tuleytula'-dayken, İbn Raşîk, Mursiye'de kendisine karşı bir ayaklanma başlattı ve idareyi ele aldı. İbn °Ammâr, böylece, daha önce sahip olduğu bütün imkânlardan bir anda mahrum kalmıştı. Bütün Endülüs'te ilişkisinin hâlâ iyi olduğu tek kişi, Sarakusta hâkimi İbn Hûd idi ve onun yanına gitti. Bir kalede İbn Hûd'a karşı başlatılan ayaklanmayı, onun adına bastırdı. Daha sonra Şakûra kalesini zaptedip İbn Hûd'a bağlama görevini üstlendi. Fakat başarılı olamayarak bu kalede esir alındı (477 / 1084).⁴² Bu tarih, onun siyasal yaşamının sonudur.

Şakûra kalesi hâkimi İbn Süheyl, Endülüs'te İbn °Ammâr'ı ele geçirmek isteyen pek çok kimse bulunduğu düşüncesiyle, bu kişilere İbn °Ammâr'ın yanında esir olduğunu ve onu, en çok parayı verene teslim edeceğini bildiren mektuplar yazar. Bunun üzerine İbn °Ammâr, bir şiirinde şöyle der:⁴³

أصبحت في السوق ينادى على رأسي بأنواع من المال
 فهل فتى يبتاعني ماجد أخدمه مدة امهالي
 والله لا جار على نقده من ضمّني بالثمن الغالي

- Başıma çeşitli inallarla alıcı bulunması için pazarda mezada çıkarıldım.
- Yok mudur beni satın alacak şerefli bir genç? (Çıkarsa böyle biri) mühlet verildiği sürece ona hizmet ederim.
- Yemin olsun ki, beni pahalıya satın alan kimse, parasına yazık etmiş olmayacaktır.

İbn °Ammâr, el-Mu°temid'den başkasının kendisini satın alıp esaretten kurtaramayacağını anlayınca, Şakûra'dan ona bir kaside yazarak, kendisini satın alıp serbest bırakmasını ister.⁴⁴

42 İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 146, 149-150; Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 146-148.

43 Şalâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 305; İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 92; el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 86.

44 Şalâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 306.

تفديك نفسي من شراء	نفسی تحن الی فداء
مترخما لي بالفلاء	فاسبق ینقدك وعدهم
رك من فناء أو بقاء	ثم أمر نئی علی اختیا
قالوا غدا يوم اللقاء	والله ما أدرى انا
ان كان خوفي أو حياي	ما أقتل الحالین لی

- Canım fidye karşılığında özgür olmak istiyor. Satılacak mal durumuna düşmemen için canım sana feda olsun.
- Çok para istenmesine rağmen benim yine de ucuz olduğumu düşünerek, ödemede erken davran.
- Öldürecekse de, sağ bırakacaksa da benimle ilgili kararını sonra ver.
- Eğer deseler ki yarın buluşma günüdür, yemin ederim bilmiyorum,
- Benim için hangisi daha öldürücüdür: Korkum mu, yoksa utancım mı?

Kendisi ve eşini hicvettiğinden dolayı kızgın olan el-Mu^ctemid, onu zaten ele geçirmek istiyordu. Oğlu er-Râzî'yi göndererek İbn ^cAmmâr'ı esaretinin dördüncü ayında satın aldı. İbn ^cAmmâr, zincire burularak, el-Mu^ctemid Kurtuba'da bulunduğu için önce Kurtuba'ya götürüldü. Eski büyük vezir, bir katırın üzerinde saman torbalarının arasında ve eli kolu bağlı bir vaziyette Kurtuba'ya giriyordu.⁴⁵ el-Mu^ctemid, eski vezirini o halde görerek adeta bir ibret almaları için bütün halkın sokağa çıkmasını emretmişti. İbn ^cAmmâr, bu halde, sokak sokak teşhir edildikten ve el-Mu^ctemid'le görüştürülüp ondan azar işittikten sonra İşbiliye'ye götürüldü ve el-Mu^ctemid'in sarayına hapsedildi. Hapisten el-Mu^ctemid'in yanında itibarı olan kimselere, bu arada el-Mu^ctemid'in oğulları er-Reşîd ve el-Me'mûn'a da, kendisinin affedilmesi konusunda aracılık yapmalarını isteyen şiirler yazdı.

45 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 86-87.

Rivayete göre el-Mu'temid, İbn 'Ammâr'ın bu şiirlerinden hayli rahatsız olmuş ve ona kağıt-kalem verilmesini yasaklamıştır. Ancak İbn 'Ammâr'ın yalvarması üzerine son defa olmak üzere kendisine iki kağıt verilmiştir. İbn 'Ammâr, bu kağıtlardan birine, el-Mu'temid'e hitaben meşhur hâ'yesini yazarak, arkadaşlarıyla sobbet ettiği sırada el-Mu'temid'e ulaştırmıştır. Bu keaside, İbn 'Ammâr'ın hayattaki son şiiri olup, edebiyat tarihçilerinin oldukça beğeni ve övgüsünü

- (۱) سجاياك ان عاقبت ائدى و اسجح
 (۲) وان كان بين الخطتين مزبنة
 (۳) حنانيك في اخذى برأيك لا تطع
 (۴) و ماذا عسى الأعداء ان يتزيدوا
 (۵) نعم لي ذنب غير ان لحلمه
 (۶) وان رجائي ان عندك غير ما
 (۷) و لم لا وقد اطلقت وداوخدمة
 (۸) وهبني وقد اعقتب أعمال مفسد
 (۹) اقلني بما بيني وبينك من رضى
 (۱۰) وعفا على آثار جرم جنيتيه
 (۱۱) ولا تلتفت رأى الوثاة وقولهم
 (۱۲) سيايتك في امرى حديث وقد أتى
 (۱۳) وما ذاك الا ما علمت فاننسي
 (۱۴) تخيلتهم لا درلكه درهم
 (۱۵) وقالوا سيجزيه فلان بفعله
 (۱۶) الا ان بطشا للموعيد يرتجى
 (۱۷) وبين ضلوعي من هواه تميمه
 (۱۸) سلام عليه كيف دار به الهوى
 (۱۹) و يهنئه ان متّ السلو فاننسي
- و عذرك ان عاقبت ائلى و اوضح
 فانت الى الأدى من الله تجنح
 عداى ولو اثنوا عليك و انصحو
 سوى ان ذنبي واضح متصحح
 مفاة يزل الذنب عنها فيمفح
 يخوض عدوى اليوم فيه و يمرح
 يكران في ليل الخطايا فيصبح
 اما تفسد الأعمال ثم تصلح
 له نحو روح الله باب مفتح
 بهبة رحمتك تحو و تصفح
 فكل اناء بالذى فيه يرشح
 بزور بني عبد العزيز موثح
 اذا تبت لا أنفك آسو و أجرح
 اثاروا تجاهي بالشتمات و صرحوا
 نقلت و قد يخفون فلان و يصفح
 ولكن حلما للموعيد أرجح
 ستنفع لو ان الحمام مجلح
 اليّ فيدنو او عليّ فيننح
 أموت ولي شوق اليه مبسرح

kazanmıştır. Kasidede korku ile ümit, karamsarlık ile iyimserlik içiçedir,⁴⁶

- 1- Affedersen daha asil ve daha mükemmel bir karaktere sahip olursun. Cezalandırdığın takdirde, mazeretin zaten apaçık ortadadır.
- 2- Bu iki tutum arasında tercih edilecek bir meziyet varsa, sen Allah'a daha yakın olanını seçersin.
- 3- Ne olur sen kendi bildiğin gibi yap ve sana açık açık övgüler söyleseler de düşmanlarıma uyma.
- 4- Suçumun açık ve kesin oluşu dışında, zaten düşmanlarım söyleyecek ne bulabilecek ki?
- 5- Evet ben suçluyum. Ancak onun öyle bir akl-ı selîmi var ki, bu akl-ı selîmden dolayı suçlar silinip tertemiz olur.
- 6- Benim ümidim, bugün düşman(lar)ımm konuştukları ve sevindikleri karardan farklı düşünmendir.
- 7- Ben daha önce (kendisine) o kadar hizmet etmiş ve,sevgi göstermişken bu neden olmasın ki? Çünkü benim kendisine olan hizmetim ve sevgim, şayet suçlarla dolu bir geceye gösterilse, gece (bile bu suçlardan arınıp) apaydınlık olur.
- 8- Farzet ki ben kötü işler yaptım. Ama işler bozulduktan sonra hiç düzelmez mi?
- 9- Aramızda bulunan ve bir kapıyla Allah'a açılan karşılıklı hoşnutluğun hatırı için beni bağışla.
- 10- İşlemiş olduğum suçun izlerini, merhamet ve hoşgörü rüzgarıyla sil.

46 Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 319-321; İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 98; el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 88. Bu kasidede, *tekelluf* ve *tasannüf* gibi şiiri bozan unsurlardan hemen hemen tamamen arınmıştır ve tamamıyla şairin taşıdığı samimi duyguların manzum olarak kağıda dökülmesidir. Şair, bu kasidede, Krala karşı isyan etmekte hatalı olduğunu itiraf eder ve tamamıyla teslim olur. Diğer yandan, Kralın kulağına gelen hicviyenin, kendisine ait olmadığını ve onun düşmanları tarafından tertiplenmiş bir tuzak olduğunu söyleyerek de kendisine karşı duyulan kin ve nefretin hafiflemesini ve böylece affının karşı taraf için de kolaylaşmasını temine çalışır. Affetmenin ne yüce bir davranış olduğunu ifade etmesi yanı sıra, yine bu işi kolaylaştırmak için hayli eğilir, küçülür. Bu arada eski hizmetini ve sevgisini hatırlatmaktan da geri kalmaz. Çünkü ona göre, eskiden yaptıkları ve beslediği sevgi yabana atılacak türden değildir. Şair bunun bilinci içindedir ve takdir edilmesi gerektiğini düşünür. Bu bağlamda yalvarma pozisyonundan çıkarak, affedilmeye hakkı olduğunu savunur. Son beytlerde, bütün hünerini kullanarak, Kralın vicdanında hayli etki bırakacak şeyler söylemeye başlar. Ona olan sevgisini gündeme getirir. Bu sevgi o kadar büyüktür ki, her şeye rağmen bakî kalacaktır.

- 11- Dedikoducuların görüşlerine ve sözlerine kulak asma. Çünkü her kap, içinde bulunanı sızdırır.
- 12- Benimle ilgili sana bir söz gelecek. Bu söz, Benû 'Azîz'in süslü yalanıdır.⁴⁷
- 13- Bu söz, (aslında) senin bildiğinden başka bir şey değildir. Esasen ben tövbe ettiysem de hâlâ acı çekiyor ve rahatsızlık duyuyorum.
- 14- Onlar —Allah cezalarını versin— bana doğru işaret edip edip, kötü durumuma sevinerek bağırırlarken hayal ettim.
- 15- Diyorlardı ki: "Falanca kişi, onu, yaptığından dolayı cezalandırarak." Ben de dedim ki: "O falanca kişi, affedip bağışlayabilir."
- 16- el-Mu'eyyed'den⁴⁸ zulüm gelebilir, ancak ağırbaşlılık ona daha çok yararır.
- 17- Kaburgalarım arasında, ecel geldiğinde fayda verecek bir muska vardır. Bu muska, onun sevgisinden yapılmıştır.
- 18- İster lehime karar versin, ister aleyhime; arzusu onu nereye çekerse çeksin ona selâm olsun.
- 19- Eğer ölürsem, ona büyük bir özlem duyarak ölüyor olmamdan teselli bulsun.

el-Mu'temid kasideyi okuyunca, hayli etkilenir ve İbn 'Ammâr'ı yanına çağırır. İbn 'Ammâr, yine elleri kelepçeli, ayakları zincire vurulmuş bir halde el-Mu'temid'in meclisine gelir. el-Mu'temid, ona, yaptıklarından dolayı sitem eder, azarlar. Ancak konuşmasında bir yumuşama havası vardır. İbn 'Ammâr, bu havadan ümitlenir ve kendisinde Kralın kendisini bir müddet sonra affedeceği izlenimi uyanır. Hücresine çekildikten sonra bu duygularına hakim olamayarak yanında bulunan son kağıda, Kralın affının ve kendisinin kurtuluşunun yakın olduğunu belirten bir yazı yazarak, gelişmeleri, kendisine yakın olarak gördüğü er-Reşîd b. el-Mu'temid'e bildirir. Bu mektubun içeriğinden el-Mu'temid'in başveziri ve İbn 'Ammâr'm da baş düşmanı olan Ebû Bekr b. Zeydün haberdar olur. el-Mu'temid'le görüşmesi sırasında, her tarafta İbn 'Ammâr'ın affedileceği haberleri dolaştığını, hapisten çıktıktan sonra kalacağı sarayın şimdiden hazırlandığını bildirerek,

47 Şair, burada, meşhur hicviyesine atıfta bulunarak, onun kendisi tarafından söylenmeyip İbn 'Abdi'l-'Azîz tarafından uydurularak kendine mâledildiğini ileri sürüyor.

48 el-Mu'eyyed: el-Mu'temid'in bir lakabı.

el-Mu'temid'i İbn 'Ammâr'a karşı kışkırtır. Bu sırada er-Rumeykiyye de kocasını İbn 'Ammâr'a karşı tahrik eder. el-Mu'temid, hemen İbn 'Ammâr'a bir adam gönderip, kendisiyle arasında geçenleri ve asılsız haberleri nasıl yaydığını sorar. İbn 'Ammâr, önce, kendisinin böyle bir şey yapmadığını ileri sürer. Kendisine ikinci kağıdı ne yaptığı sorulur. O da, kasideye müsvedde olarak kullandığını belirtir. Kendisinden müsvedde istenince, kağıdı Kralla aralarında geçenleri er-Reşîd'e yazmakta kullandığını itiraf eder. Bunun üzerine el-Mu'temid, öfkesine hâkim olamayarak, VI. Alfonso'nun İbn 'Ammâr'a, onun da kendisine hediye ettiği baltayı kapıp zindana iner. İbn 'Ammâr, Kralın gözleri dönmüş ve eli baltalı bir şekilde geldiğini görünce, durumu anlar, zincirlerini sürüyerek Kralın ayaklarına kapanır, yalvarıp göz yaşları döker. Fakat el-Mu'temid, bunlara aldırmazlık etmeyerek eski vezirinin kafasını uçurur (479 / 1086).⁴⁹ Böylece İbn 'Ammâr'ın yıllar önce gördüğü rüya gerçekleşir.

İbn 'Ammâr'ın naaşı, sarayın yanında bir yere gömülmüştür. İbn Hâkân, yıllar sonra sarayın yanında yapılan bir hafriyat sırasında İbn 'Ammâr'ın zincire vurulmuş kemiklerinin ortaya çıktığını gözleriyle gördüğünü söylüyor.⁵⁰

Arkadaşı şair 'Abdu'l-Celîl b. Vehbûn (ö. 480 / 1087) dışında kimse İbn 'Ammâr'a açık açık ağlamaya cesaret edememiştir. İbn Vehbûn, onun için tek beytlik bir mersiye söylerken yine de temkini elden bırakmaz.⁵¹

عجا له أبكيه ملء مدامعي و أقول لا شئت بيمين القاتل

"Hayret! Bir taraftan dolu gözlerle ona ağlıyorum, diğer taraftan, öldürenin elleri dert görmesin, diyorum."

49 İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 62; Salâh Hâlis, *a.g.e.*, s. 164-166; el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 89-90; İbn Hallikân, *a.g.e.*, C. IV, s. 425, 429; İbrâhîm b. Murâd, *Muhtârât mine-ş-Şîri'l Mağribî val-Endelusi*, Beyrut 1986, s. 64; Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi* (Çev. İsmail Yiğit), İstanbul 1988, C. IV, s. 185-186; Ch. Pellat, *a.g.e.*, s. 706. İbn Hallikân, İbn 'Ammâr'ın ölüm tarihini 477 / 1084 olarak verir. Nykl, Gayangos ve ez-Zirikli de aynı görüştedir. İbn Hallikân, *a.g.e.*, C. IV, s. 425; A.R. Nykl, *Hispano-Arabie Poetry*, Baltimore 1946, s. 162; Pascual de Gayangos, *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain* (el-Makkârî'nin *Nefsu't-Tib* adlı eserinin kısmen tercümesi ve ilaveler), London 1840, C. I, s. 341; Hayru'd-Dîn ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Mısır 1928, C. III, s. 956.

50 İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 83.

51 *Aynı eser*, s. 99; M. Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 77.

Edebi Kişiliği:

Müslüman tarihçiler, İbn ʿAmmâr'ı, el-Muʿtemid'e karşı hareketinden dolayı hainlikle suçlamış ve öldürülmesini doğru bulmuş olmalarına rağmen, tümü onun güçlü bir şair olduğunu itiraf etmiş ve Endülüs şairlerinin birinci tabakasına dahil etmişlerdir. İbn Abbâr, onunla ilgili olarak şöyle der:⁵²

"İbn ʿAmmâr, hiç tartışmasız, Endülüs'ün (en iyi) şairidir. Ancak, kötü fiilleri, güzel sözlerini (n değerini) yok etti. Çok şarap içiyordu, İhanet etmeyi kendisine reva gördü. Bu da kendisinin mahvına yol açtı. Kendi etti, kendi buldu."

el-Merrâkuşî de, onun Endülüs edebiyatındaki yeriyle ilgili olarak şöyle der: "Yaşadığım sürece hangi edebiyatçıyla karşılaştıysam, hepsi İbn ʿAmmâr'ı üstün tutmuş ve onun şiirlerini diğer şairlerin şiirlerine tercih etmişti. Hatta bazıları daha da ileri giderek, onu el-Mutenebbî'ye benzetmişlerdi."⁵³ el-Merrâkuşî ayrıca, onun Muhammed b. Hânî'den etkilendiğini, bazı şiirlerinin İbn Hânî'nin şiirlerinden daha güzel olduğunu söyler ve ölümünden sonra divanının Endülüs'te elden ele dolaştığını kaydeder.⁵⁴

İbn ʿAmmâr'ın el-Muʿtezid'le karşılaşınca değin söylediği şiirleri kaybolmuştur. İbn Abbâr, İbn ʿAmmâr'ın bu şiirleri bizzat kendisinin yok ettiğini söylüyor.⁵⁵ Bu şiirler, seviyeli seviyesiz ayırımı yapılmadan, az da olsa menfaat umulan çeşitli kimselere söylenmiş, ihsan talep eden şiirlerdi. Şilb valisi olduktan sonra, eski durumunu açığa vuran bu şiirlerinden utandığı veya bu şiirlerin kendi kişiliğini rencide ettiği için, İbn ʿAmmâr'm bizzat kendisinin onları imha yoluna gidebileceği makuldür. Ancak şu noktayı da gözden uzak tutmamak gerekir ki, İbn ʿAmmâr, el-Muʿtezid'in sarayına gelinceye kadar, hakir görülen ve itibar edilmeyen bir şairdi. Bu yüzden, onun bu dönemdeki şiirleri de itibar görmemiş ve kendiliğinden unutulmuş da olabilir. Şair, kendisi hayattayken, divanını bir araya getirmediği için, başkaları da onun ilk dönem şiirlerine ulaşamamış olabilir. Şu noktayı da belirtmek gerekir ki, şairin ilk dönem şiirlerinin elimize geçmemesini veya bunlara itibar edilmeyişini, onların fazla edebî değer taşımadığına bağlamak yanlıştır. Onun kişiliği, el-Muʿtezid'in sarayına kabulüyle

52 İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 134.

53 el-Merrâkuşî, *a.g.e.*, s. 77.

54 *Aynı eser*, aynı yer.

55 İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, C. II, s. 133.

değer kazanmaya başladığından, edebî çevre de bu tarihten sonra onu izlemeye ve kaleminden çıkan şiirleri kaydetmeye başlamıştır.

İbn ʿAmmâr'ın şiirlerini, ilk önce, Ebû't-Tâhir Muhammed b. Yûsuf et-Temîmî bir araya getirmiş ve alfabetik sıraya göre tasnif etmiştir.⁵⁶ el-Merrâkuşî'nin, "İbn ʿAmmâr'ın divanı Endülüs'te elden ele dolaşıyordu" derken kastettiği divan bu olsa gerek. İbn Abbâr, İbn 'Ammâr'ın şiirleri konusunda bu divandan yararlanmıştı. Ancak bu divan, bugün kayıptır. Diğer yandan İbn Bessâm'ın, *divân'dan* en iyileri olarak değerlendirilen şiirleri seçerek yer verdiği *Nuhbetu'l-İhtiyâr fî Eş'âri Zil-Vizâreteyn İbn ʿAmmâr* adlı eseri de kayıptır. Son zamanlarda Salâh Hâlis, çeşitli kütüphanelerdeki yazmaları taramak suretiyle şairin divanını oluşturmuştur. Bu divan, yazarın *Muhammed b. ʿAmmâr* adlı eserinin ikinci kısmını meydana getirmektedir.⁵⁷

Salâh Hâlis'in meydana getirdiği İbn ʿAmmâr divanında, küçükü büyüklü 76 kaside mevcuttur. Bunların konuları, daha ziyade, el-Muʿtezid ve el-Muʿtemid'e methiye olmak üzere, hicviye, fahriye, isti'taf, tasvir ve çeşitli münasebetlerle söylenmiş gazellerden oluşur.

⁵⁶ İbnul-Abbâr, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁷ Salâh- Hâlis, *a.g.e.*, s. 175-321.

İBN HAFÂCE

Endülüs, siyâsî yönden en hareketli dönemlerini yaşarken, parça parça olup her bir parçası müstakil krallıklarca yönetilirken, krallar birbirlerinin topraklarına göz dikip bu yolda kanlı savaflara tutuşurken, bir yandan da Hıristiyanlara karşı ülkeyi savunmak için harb ederken; bütün bu olaylara adeta zaman ve mekân olarak farklı bir ortamda yaşıyormuşçasına ilgisiz kalan, zevkü sefâ içinde yaşamını sürdüren bir şairdir. Tam adı, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebî'l-Feth b. 'Abdillâh b. Hafâce'dir.¹ 450/ 1058'de Şâtıbe ile Belensiye arasında yer alan Şukr kentinde doğdu. Âdet olduğu üzere öğrenimine dil ve fıkıh dersleri alarak başladı. Fıkıh alanında ilmini ilerleterek, önemli bir seviyeye geldi. Çağdaşları, onun fıkıh alanında ulaştığı düzeyi itiraf ederek, ona "fakîh" lakabını verdiler.² İbn Hafâce, hocalık yapmak veya mahkeme işlerinde görev almak için gerekli şartları yerine getirmiş olmasına rağmen, bu yola yönelmedi. Şu iki beytlik kısa şiiri, onun hocalığa veya kadınlığa yönelmemiş olmasının sebeplerinden belki de birini açıklamaktadır:³

درموا العلوم ليملكوا بجمالهم   فيبا ماور مراتب و مجالس
و تزعمدوا حتى أمابوا فرصة   في أخذ مال مناجد و كنائس

- Onlar ilmi, münakaşalar yapmak suretiyle, makam ve mevki-lerin baş köşelerini ele geçirmek için tahsil ettiler.
- Sonra cami ve kiliselerin mallarını ele geçirme fırsatını yakalamak için (görünürde) zahit oldular.

Ülkenin genel görünümü göz önüne alındığında, şairin bu sözleri, doğrusu, yabana atılacak türden değildir. Diğer yandan ihlas gösterisinde bulunan şairin, bu tür görevlerle pek uygun düşmeyecek tarzda

1 İbn Hallikân, *Vafeyâtu'l-Âyân* (Nşr. İhsan 'Abbâs), Beyrut 1978, C. I, s. 56.

2 Feth b. Hâkân, *Kalâ'idu'l-İkyân*, Bulak 1283, s. 231; İbnü'l-Abbâr, *el-Mu'cem*, (Nşr. Franciscus Codera), Madrid 1885, s. 60.

3 *Dîvân İbn Hafâce*, (Nşr. Mustafâ Selâme en-Neceârî), Mısır 1286, s. 78.

olan özel yaşamı, onun ilim adamlarına ve din görevlilerine karşı böylesi ağır sözler sarfetmesine de yol açmış olabilir. Onun yaşadığı hayat, yine kendisinin şu beytiyle özetlenebilir:⁴

انما العيش مدام أحمر قام بسقيه غلام أحور

— Hayat, güzel gözlü oğlanın kalkıp sunduğu kırımızı bir şaraptır.

Diğer yandan İbn Hafâce,

ولا تقف بطوال الكتب تسألها فليست تحظى بغير الهم و الحزن

— Kitaplardan bir şey isteyip durma, çünkü gam ve kederden başka bir şey bulamazsın⁵

derken, gençliğinde gördüğü öğrenimin bir geleneği yerine getirmekten öteye gitmediğini de ifade etmiş olmaktadır. O, zengin bir ailenin çocuğuydu ve lüks içinde büyümüştü. Öğrenimini tamamladıktan sonra da, doğa güzellikleriyle zengin, suyu bol, mümbit, portakal ve hurma gibi meyveler bakımından zengin bir yer olan⁶ Şukr'a çekilerek tabiatla içiçe yaşamayı tercih etti. Bu yüzden onun şiirleri, tabiat unsurlarının adeta bir cümbüşüdür. Şiirlerine ilham kaynağı olan ve kendisini büyüleyen nehir, bahçe, çeşitli meyveler ve ağaçlar, çiçeklerdir. Bu unsurları tasvire olan aşırı meylinden dolayı çağdaşları ona "Endülüs'ün *bahçıvanı-cennânu'l-Endelus*" ve "andülüs'ün Şanavberfisi" adını takmışlardır.⁷

Kendisini saran tabiatın harikulade güzelliği ve lüks yaşam gibi dış etkenler, onun kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynar. Hassas ve ince zevk sahibi bir kişidir. Bu yönünü, onun seçme konusundaki titizliğinde görmekteyiz. Rivayete göre, meyve satın almak istediğinde, bizzat kendi elleriyle seçmesine izin vermesi için satıcıyla pazarlık edermiş.⁸

4 *Divân İbn Hafâce*, s. 61.

5 *Aynı eser*, s. 128.

6 el-Emîr Şekîb Arslân, *el-Hulletu's-Sundüsiyye fi'l-Ahbâr va'l-Âsâri'l-Endelusiyye*, Mısır 1939, C. III, s. 229.

7 Muhammed Rıdvan ed-Dâye, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî fi'l-Endelus*, Beyrut 1981, 8, 364; A.R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 227.

8 Muhammed Rıdvan ed-Dâye, *a.g.e.*, s. 364.

Ölümünden çok korkarmış. Ömrünün uzun oluşu, arkadaşlarının birer birer ölmesi, diğer yandan şarap, kadın ve eğlence meclisleri dışında bir şeyle ilişkisi olmaması, onun bu aşırı korkusunun başlıca nedenleridir. Yakın dağlara çıkar, iki dağ arasına gelince, avazı çıktığı kadar, "Ey İbrâhîm, öleceksin" diye bağırırmış. Karşı dağlarda yankılanarak kendisine geri gelen bu sözlerle, adeta kendi kendine uyarıda bulunurmuş.⁹

Hayatı iki devreye ayrılır. Yaklaşık altmış yaşına kadarki yaşamında, uçarı, zevk ve eğlence düşkünü bir kişi olarak karşımıza çıkar. Altmış yaşından sonraki hayarında ise tövbekar ve zâhit bir kişiliğe bürünmüştür. Hayatı boyunca hiç evlenmemiş, hiç de çalışmamıştır. 533 / 1139 yılında 82 yaşındayken ölmüştür.¹⁰ Ölümünden bir müddet önce, mezar taşına yazılmak üzere şu şiiri söyler:¹¹

- (1) خلبلي هل من وقفة بتألم   على جدتي أو نظرة بترحم
 (2) وأنا حيننا أو ردينا لآخوة   فمن مرّ بي من مسلم فلبسلم
 (3) وماذا عليه أن يقول محسباً   الأعم صباحاً أو يقول ألا اسلم
 (4) وفاء لألاء كرم من على البلا   فماج عليها من رفات و أعظم
 (5) يردد طورا آهة الحزن عندها   وينرف طورا عبرة المترحم

- 1- Ey iki dostum, mezarımın başında acı çekerek durur veya mezarıma merhamet dileyerek bakar mısın?
- 2- Biz, kardeşlerimiz için yaşadık ve onlar için öldük. Bu yüzden bana uğrayan her Müslüman selâm versin.
- 3- Beni selâmlayarak "İyi sabahlar" veya "Sağlıkla kal" demesinden ne çıkar?
- 4- Bunu, kemik ve toprak yığınından ibaret kalıntılara karşı durup, toprak olmuş cesede bir vefa borcu olarak yapsın.
- 5- O kalıntıların yanında bazan üzüntüden âh çeksin, bazan da merhamet dileyen gözyaşları döksün.

9 Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *a.g.e.*, s. 364.

10 İbnu'l-Abbâr, *a.g.e.*, s. 60; Hayru'd-Dîn e-Zikrîklî, *el-A'lâm*, Mısır 1927, C. I, s. 18.

11 İbnu'l-Abbâr, *a.g.e.*, s. 61.

Edebi Kişiliği

İbnu'l-Abbâr, *et-Tekmile*'sinde onunla ilgili olarak şöyle der: "Edebiyat âlimiydi, belagatçilerin başında, şair ve yazarların önünde gelirdi. . . Nesir ve nazımda mükemmeldi. Methiyede, mersiyede, gençlik şiirlerinde başarılıydı. İzzeti nefis sahibi bir kimseydi, bu yüzden maddî kazanç için şiir söylemezdi."¹²

el-Mushib yazarı el-Hicâzî de şöyle der: "İbn Hafâce, bu adanın şairidir. Bu adanın ne doğusunda ne de batısında onun bir eşini daha tanımıyorum."¹³

Arkadaşı İbn Hâkân da, *el-Kalâ'idinde* ona geniş bir yer ayırır ve şöyle der: "Şiiri, hafif meltemden daha narin ve ıslak bahçeden daha güzeldir. . . Methiye söylediği zaman, ne el-A'şâ'nın el-Muhallik için söylediği, ne de Hassân'ın Culluk halkı (yani Şam halkı) için söylediği methiyeleri, onunkilerin seviyesine ulaşabilir. . . Gençliğinde kendi başına buyruktu ve çapkınlığından dolayı çok uykusuz kalıyordu. . ."¹⁴

İbn Hafâce, divanını hayattayken meydana getiren çok az Endülüs şairinden biridir. Divanına yazdığı mukaddimesi, onun edebî zevk ve yönelimleri, etkilendiği kimseler konusunda bize çeşitli bilgiler verir. İbn Hafâce, çocukluğunda gözlerini eş-Şerîf er-Radî (ö. 406/1015), Mihyâr ed-Deylemî (ö. 428 / 1036) ve °Abdu'ü-Muhsin es-Şûrî gibi şairlerin şiirleriyle açtığını, kendisinin bu şiirleri beğendiğini ve onları taklide çalıştığını söyler.¹⁵ Kendi şiirlerinin tümünün iyi olmadığını itiraf ederken, bunun sebebini şöyle açıklar: Şiir, anlam, lafız, aruz ve revî harfinden oluşur ve bunların her birinde aynı anda mükemmelle ulaşmak, her zaman pek mümkün değildir. Çünkü zihin bazan devingendir, iyi çalışır. Bazan da karışıktır ve kapalıdır. İnsan bazan istediği kelimeleri yakalar, bazan da lafızlar isyan eder ve yakalanmaz.¹⁶

İbn Hafâce'nin şiirleri yapı bakımından sağlamdır, ancak ifade ve anlamın zihinde meydana getirdiği etki bakımından her zaman güzel

12 İbn Sa'îd, *Kitâbu'l-Mugrib fî Hulâ'l-Magrib* (Nşr. Şavkî Dayf), Kahire 1955, C. II, s. 367.

13 Aynı eser, aynı yer; Şavkî Dayf, *el-Fennu va Mazâhibuh fî's-Şf'ri'l-°Arabî*, Kahire 1978, s. 445.

14 İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 232.

15 Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *a.g.e.*, s. 365. Benim yararlandığım Mustafâ Selâme en-Neccârî'nin alfabetik sıraya göre derlediği İbn Hafâce divanında, bu mukaddime yok.

16 Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *a.g.e.*, s. 367.

değildir. İstiare, teşbih, cinas ve tıbak gibi bedî ve beyân sanatlarını alabildiğine çok kullanması, beytlerle ifade edilmek istenenin veya beytlerin anlamının zaman zaman okuyucuya kapalı gelmesine yol açar. Bu yüzden İbn Hafâce, olumsuz yönde eleştirilir.¹⁷

Edebî ürün, kuşkusuz, edebiyatçının kişiliğinden etkilenen bir çalışma ve edebiyatçının bir görüntüsüdür. Tarihî eleştiri metodu da edebiyatçıyı, içinde yaşadığı çevreyi uzaktan veya yakından alâkadar eden her şeyden etkilenen bir varlık olarak tanımlar. Yani edebiyatçı, "ırk, çevre ve çağ"ın etkisinde olan bir varlıktır. Dolayısıyla edebiyatçının ürünü, kendi döneminin tarihî bir belgesidir. Ancak İbn Hafâce, bu eleştiri metodunun tanımladığı edebiyatçı tanımına girmez. Çünkü, onun divanı yaşadığı dönemin olaylarından yoksundur. Yaşadığı dönemde hemen yakınında meydana gelen önemli tarihî olayları şöyle özetlemek mümkündür:

457/1065'te Tuleytula hâkimi °Abdu'l-Melik b. Zî'n-Nûn, Koştale ve Lyon kralı Fernand'la savaş halinde olan Belensiyelilerin yardımına gelir ve Hıristiyanları geri püskürttükten sonra Belensiye'deki °Amirîlerin hanedanlığına son verir, burayı kendisine bağlar. 478/1085'te VI. Alfonso Belensiye'ye ordusuyla girer, kenti ele geçirir ve kendi krallığına bağlar. 485 / 1092'de şehri bu sefer Murâbitlar ele geçirir. Üç yıl sonra 488 / 1095'te İspanyol general Cid (Rozrik) kente girer. Çeşitli anlaşma ve vaatlerle şehri teslim aldıktan sonra, bunların hiç birisine uymaz. Şehrin valisi olan kadıyı diri diri yaktırır ve halka zulüm yapar. Cid, 492 -/ 1099'da ölünce, Murâbitlar tekrar şehre saldırırlar. Cid'in karısı üç yıl şehri savunduktan sonra geri çekilmek zorunda kalır ve böyle Belensiye 500/1107'de tekrar Murâbitların idaresi altına girerek Kuzey Afrika'ya bağlanır.¹⁸

Belensiye dışında Mulûku't-Tavâ'if'in hüküm sürdüğü diğer şehirlerde de durum pek sakin değildi. Emevî hilâfetinin parçalanması, Gotların iştahını kabartmıştı. Koştale ve Lyon kralı, açtığı savaşlarla Müslümanları bozguna uğrattıyor ve Endülüs'ü yakıp yıkıyordu. Tavâ'if krallarından İsbiliye kralı el-Mu°temid b. °Abbâd, sonunda, Fast'ta bulunan Murâbitların kralı Yûsuf b. Tâşfin'den yardım istedi. Yûsuf b. Tâşfin'in gönderdiği büyük bir ordu, Endülüs'teki bu küçük İslam

17 Örneğin bkz. °Abdu'r-Rahmân Cubeyr, *İbn Hafâce el-Endelusî*, Beyrut 1981, s. 31-35;; Hannâ el-Fâhûrî, *Târihu'l-Edebî'l-Arabî*, Beyrut 1953, s. 851.

18 Fu'âd Efrâm el-Bustânî, *Dâ'iretu'l-Me'ârif*, Beyrut 1960, C. III, s. 22; C.F. Seybold, "Endülüs", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1945, C. IV, s. 272.

devletçikleriyle birlikte düşman ordularını ez-Zallâka bölgesinde feci şekilde yenilgiye uğrattılar. Böylece Endülüs'ün istiklâli sona erdi ve Endülüs, Fas'taki Murâbitların bir vilâyeti haline geldi.¹⁹ Murâbitların bu hâkimiyeti İbn Hafâce öldüğünde de devam ediyordu.

Bu kadar çok önemli olaylar onun yaşadığı, şair olarak ürün verdiği dönemlerde vuku bulmasına rağmen, onun divanında bu olaylara, başlıbaşına ele almak bir yana, işaret bile yoktur. Özellikle Belensiye İspanyol Cid tarafından ele geçirilip vali kadısı halkın gözleri önünde yakılırken, halkına her türlü kötü muamele yapılırken ve bu felâket yaklaşık on yıl devam etmişken, şairin bütün bu olanlar karşısında sessiz kalışı çok ilginçtir. Şair, ancak on yıl sonra, şehrin geri alınması münasebetiyle yapılan coşkun kutlamalar karşısında bir şiirle bu kutlamalara katılmıştır.²⁰

İbn Hafâce'nin divanı, methiye, mersiye, gazel ve tasvir gibi türlerde yazılmış şiirleri ihtiva eder. Bunlar, geleneksel şiir konularıdır. İbn Hafâce'nin bu türler üzerinde bir değişikliğe gittiği görülmemiştir. İbn Hafâce, alay veya yergi için şiir yazmamıştır. Fahriyesi de yoktur. Endülüs şiirinin ayrıcalık kazandığı muvaşşaha alanına da hiç girmemiştir. Methiyeleri, para kazanmak amacıyla veya hediyeye beklentisiyle söylenmemiştir. Tavâ'if krallarının çokluğuna ve bu kralların edebiyata düşkünlüğüne, edebiyatçıları takdir etmelerine rağmen, İbn Hafâce, yaşadığı sürece bu krallarla karşılaşmamış ve onlara şiirlerinde yer vermemiştir. Methiyelerinden en çok nasibini alanlar fakihler, kadılar, bazı emîr ve vezirlerdir. Bunlar da, daha ziyade onun çocukluk ve okul arkadaşlarıdır. Bazıları da yaşadığı bölgede yüksek mevki işgal edenler veya içki meclisinde bir araya gelenlerdir.

Mersiye yazdıkları, methiye yazdıklarından daha azdır. İbn Ebî Rabî'a için söylediği üç, fakîh Ebû Umeyye'nin annesi için söylediği bir mersiyesi vardır. Kimi arkadaşları için de, bazıları çok kısa olmak üzere mersiyeler söylemiştir.²¹

İbn Hafâce, tabiat şairi, eğlence şairi olarak ün yaptı. Hayatı gerçekten çok seviyordu. Dolayısıyla divanının büyük bir bölümünü,

19 Philip K. Hitti, *İslam Tarihi* (Çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, C. III, s. 849-858; Şavkî Dayf, *İbn Zeydûn*, Kâhire tsz, s- 15.

20 *Dîvân İbn Hafâce*, s. 103-104.

21 İbn Hafâce'nin söylediği bazı mersiyeler için bkz. M. Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, A.Ü. Sosyal Bilimler anstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 39, 47, 66, 143, 144, 146.

tabiat tasvirlerinin, eğlence meclisi tasvirlerinin oluşturması doğaldır. Divanını incelediğimizde, onun şarap, gazel ve tabiat güzelliklerini tasvir ederken, bunlardan zevk almasını sağlayan en önemli unsur olarak eğlence arkadaşlarını görüyoruz. O, ancak gençlik arkadaşlarıyla beraber olunca hayattan, şaraptan ve doğadan zevk alıyordu. Bu yüzden arkadaşları, onun hayatında çok önemli rol oynarlar. Gençliğin sarhoşluğunu arkadaşlarıyla yaşadıkten sonra, bir anda bu arkadaşlarının büyük bir bölümünden yoksun kalması, onu çok ürkütmüştür. Kimi devlet mekanizmasında görev alması, kimi de ölüm sebebiyle ondan uzaklaşmıştı. Divanının yaklaşık üçte biri, arkadaşları ve arkadaşlarıyla birlikte geçirdiği gençlik günleri üzerinedir.²²

İbn Hafâce, Endülüs Arap şiirinde hayli tutulan kısa şiir formunu, daha ziyade meyve, bahçe, kar, ud çalan zenci kadınlar, şarap dolduran kambur zenciler, bazı hayvanlar, nehirler vs. gibi objekeleri tasvirde kullanır. Tasvirini yaptığı meyveler arasında, diğer şairlerin en çok ele aldıkları meyve olmasına rağmen²³ elma motifine yer vermez. Bunun yerine turunc ve sık sık beyaz çiçekli portakal ağaçlarını ele alır. Ayrıca narla mukayese ettiği üzüm, daha çok *beles* diye bilinen bir tür hurmayla mukayese ettiği incir, onun tasvirini yaptığı meyveler arasındadır. İbn Hafâce'nin ağzından anlatılan bir olay ve onun narla üzümü bir mukayesesi şöyledir:²⁴

"Bir gün arkadaşlarla beraberdim. Aralarında bir pot kırdığını düşünen bir delikanlı vardı. Narın üzümde daha iyi olduğu üzerine konuşmuşlar ve bu delikanlı ortaya çıkıp ateşli bir şekilde üzümün nardan daha iyi olduğunu savunmuştu. Ben de onunla eğlenmek için hemen şu şiiri söyledim:

(۱) ملني لك الخير برمانه   لم تنتقل عن كرم العبد
 (۲) لا عبا أمتن عنقوده   ثديا كأني بعمد في المبد
 (۳) و هل يرى بينهما نسبة   من عدل الخيبة بالنهد

22 Bu konudaki şiirlerinin bir değerlendirmesi için bkz. Su'âd et-Tereykî, "el-İhvâniyyât fi Şi'ri İbn Hafâce el-Endelusi", *Havliyyâlu'l-Câmîati'l-Tûnisîyye*, Tunus 1988, Sayı: 28, s. 195-221.

23 Arie Schippers, "Short Poems in Andalusian Literature Reflections on İbn Hafâga's Poems About Figs", *Quaderni di Studi Arabi* 5-6 / 1987-1988, Università Degli Studi di Venezia, Atti del XIII Congresso Dell'union Europeenne d'Arabisants et d'Islamisants (Venezia 29 settembre-4 ottobre 1986), s. 710.

24 *Dîvân. İbn Hafâce*, s. 8; Arie Schippers, *a.g.e.*, s. 708-709, 714.

- 1- Allah iyiliğini versin senin! Bana henüz doğanın cömertliğinden mahrum kalmamış (yani daha dalından koparılmamış, taptaze) bir nar ver.
- 2- Emdiğim bir üzüm salkımı değil, sanki beşikteymişim gibi (emdiğim) bir memedir.
- 3- Testisleri memeye aynı gören, ikisi arasında bir münasebet kurar mı?

Bunun üzerine delikanlı utancından kıpkırmızı oldu ve çekip gitti."

Şair, İbn Hakan'ın deyimiyle kendi başına buyruktu ve çapkınlığından dolayı çok uykusuz kalıyordu.²⁵ İbn Hafâce, çapkınlıkla geçirdiği bir geceyi tasvir eden bir şiirinde şöyle der:²⁶

(۱) و ليل تعاطينا المدام و بيننا	حديث كما هب النسيم على الورد
(۲) نعاوده و الكأس يبعق نفعه	و أطيّب منه ما نعيد و ما نبدي
(۳) و نقلي أفاح الشجر أو سوسن الطلى	و نرجسة الأجنان أو وردة الخد
(۴) الى أن سرت في جسمه الكأس والكرى	و مالا بمطّبه فمال على عضدى
(۵) فأقبلت أستهدى لما بين أظفعي	من الحر ما بين الطلوع من البرد
(۶) و عاينته قد سل من وشى برده	فعاينت منه السيف حل من الغمد
(۷) ليان مجس و استقامة قامته	و هزة أعطاف و رونق افرند
(۸) أغازل منه النمن في مئرس النقا	و أشم وجه الشمس في مطلع السعد
(۹) فان لم يكنها أو تكنه فانّه	أخوها كما قد الشراك من الجلد
(۱۰) تمافر كلتا راحتي بجسمه	فظورا الى خصر و طورا الى نهد
(۱۱) فتبهط من كشميه كفي تهامة	و تصعد من نهديه أخرى الى نجد

- 1- Nice gece geçirdik yudumlayarak şarabı. Ve konuşuyorduk aramızda. Bu konuşmalar, güller üzerinde beliren hafif esinti gibiydi.

25 İbn Hākān, *a.g.e.*, s. 232.

26 *Divān İbn Hafâce*, s. 48-49.

- 2- Tekrar tekrar dolduruyorduk kadehleri. Kadehler, buram buram güzel koku kokuyordu, ama ondan daha güzeli aramızda geçenlerdi.
- 3- Ve biz, (tatlı) dudakları, bembeyaz zambakları (boyun veya gerdan), gözkapakların nergizlerini ve yanakların güllerini kızartıyorduk.
- 4- Sonunda şarap damarlarına yayıldı ve sersemledi. Sağa sola yalpalayıp kendisini kollarıma bıraktı.
- 5- Böylece ben, içimdeki ateşi, kollarımdaki serinlikle söndürmeye başladım.
- 6- Ve onu, süslü elbisesinden çıkarken izlediğimde, beyaz parlak kılıcın kınından çıkışını seyretmiş oldum.
- 7- (O zaman gördüm) teninin yumuşaklığını, boyunun düzgünlüğünü, vücudunun canlılığını ve körpe güzelliğini.
- 8- Seçkin fidanlıkta onun dalını okşadım ve mutluluk şafağında güneşin yüzünü öptüm.
- 9- Güneşle o birbirlerinin aynısı olmasalar da, aynı soydandılar. Tıpkı ayakkabı bağının deriden olması gibi.
- 10- Her iki avucum vücudunda dolaşıyordu. Gah beline gidiyordu, gah memesine.
- 11- Bir elim kalçalarından Tihâme'ye inerken, diğer elim memelerinden Necd'e çıkıyordu.²⁷

Şair, yine bir başka keyif akşamını tasvir ederken şöyle der:²⁸

(۱) و عشي أنس أضعمتني نشوة	فيه تمهد مغجمي و تدمت
(۲) و خلعت علي به الأراكة ظلها	والغصن يمني والحمام يحدث
(۳) والشمس تجنح للغروب مريفة	والرعد يرقى والغمامة تنفء

27 *Tihâme*: Arap yarımadasının güneyindeki sahil bölgesi. Dolayısıyla aşağıya inmekten kinâye. *Necd*: Arap yarımadasının dağlık bir bölgesi. Dolayısıyla yukarı çıkmaktan kinâye.

28 *Dîvân İbn Hafâce*, s. 3S; İbn Sa'd. *a.g.e.*, s. 368.

- 1- Bir eğlence akşamında sarhoşluk beni yumuşak bir yatağa yatırdı.
- 2- Dalları konuşan güvercinleri dinlerken, güzel kokulu ağaç üzerime gölgesini örttü.
- 3- Gökgürültüsü yükselip yağmurluluğu nefes alıp verirken güneş nazlı nazlı (hasta hasta) batıyordu.

Şairin bu tür tasvirleri konu edindiği şiirleri genellikle on beyti aşmaz. Şair, ayrılıktan şikâyetini de şu güzel iki beytle ifade eder:²⁹

صح الهوى منك ولكنني   أعجب من بين لنا يقدر
كأننا في فلك دائر   فأنت تخفى و أنا أظهر

- Senin (bana olan) sevgin gerçek. Fakat ben, kaderin bizi ayırmasına hayret ediyorum.
- Sanki sürekli dönen bir felekteyiz. Çünkü sen batıyorsun, ben çıkıyorum.

İbn Hafâce, her ne kadar vatanı saldırıya uğradığı zamanlar sesini çıkartmamış olsa da, vatanını ve ülkesini çok seviyordu. O, vatanı Şakallîye'nin, Normanlar tarafından istila edilmesi üzerine yaşamı boyunca vatanına ağlayan İbn Hanîdîs³⁰ gibi olmasa da, Fas'ta gurbetteyken söylediği³¹ şu üç beyt, buram, buram. Endülüs özlemi kokar:³²

انّ للجنة بالاندلس   مجتلى حسن وزيا نفس
فنى صحتها من شبيب   و دجى ليلتها من لمس
فأذا ما هبت الريح بها   صحت و اشوقى الى الأندلس

29 Dîvân İbn Hafâce, s. 73; el-Makkarî, *Nefhu'l-Tîb min Gusni'l-Endelusi'r-Ralib*, Kahire 1279, C. II, s. 805.

30 'Abdu'r-Rahmân Cubeyr, *a.g.e.*, s. 62.

31 el-Emîr Şekîb Arslân, *a.g.e.*, C. I (Fas 1936), s. 209, 243.

32 *Dîvân İbn Hafâce*, s. 75.

- Endülüs'te gerçekten Cennet'in güzelliği görünür ve kokar orada kokusu.
- Sabahın parlaklığı dişlerinin beyazlığından, gecesinin karanlığı ise, dudaklarındaki güzel siyahlıktan kaynaklanır.
- Sabâ rüzgarı estiğinde, "Seni ne kadar da özledim ey Endülüs" diye bağıyorum.

Yine üç beyitten oluşan kısa bir şiirinde Endülüs'ü şöyle tasvir eder:³³

يا أهل الأندلس لئن دركم ماء وظل و أنهار و أشجار
 ما جنة الخلد الا عني دياركم ولو تخيرت هذا كنت أختار
 لا تختسوا بعد ذا أن تدخلوا مقرا فليس تدخل بعد الجنة النار

- Ey Endülüslüler! Ne şanslısınız sizler! Su, gölge, nehirler orada, orada ağaçlar.
- Ebedî cennet sadece sizin ülkenizde. Eğer seçecek olsam bunu seçerdim.
- Bundan sonra Cehennem'e girmekten korkmayınız. Çünkü Cennet'ten sonra Cehennem'e girmezsiniz.

İbn Hafâce, yaklaşık altmış yaşına gelinceye değin, yaşadığı lüks hayatı, zevk ve eğlencelerini ifade aracı olarak kullanır şiiri. Artık yavaş yavaş eğlence arkadaşlarını kaybetmeye başlar. Bir yandan eskisi gibi zevkü sefa sürememesi, diğer yandan arkadaşlarının birer birer ölmesi, ona anlamlı mesajlar verir. Şair bu sırada kaleme aldığı sekiz beytlik bir şiirinde arkadaşlarına ağlar ve mazide kalan güzel günleri yâdeder:³⁴

33 Aynı eser, s. 72.

34 Divân İbn Hafâce, s. 25; İbn Hakan, a.g.e., s. 236.

- (1) ألا عرس الإخوان في ساحة البلى
 (2) فدمع كساح الغمام و لومعة
 (3) إذا استوقفتني في الديار عثية
 (4) أكرّ بطرفي في معاهد فتية
 (5) فظال وقوفي بين وجد و زفسرة
 (6) و أمحو جميل المير طورا بحبرة
 (7) وقد درست أجامهم و ديارهم
 (8) و حسي شجرا أن أرى الدار بلقما
- وما رفعوا غير القبور قبائبا
 كما أضرمت ربح الشمال شهابا
 تلذذت فيها جيئة و نهابا
 تكلتهم بين الوجوه شبابا
 أنادى رسوما لا تحير جوابا
 أخطبها في سفحتي كتابا
 علم أر الا أتيرا و بيابا
 غلاء و أنلاء الصديق شرابا

- 1- Acaba arkadaşlar mezarlıkta mı evlendiler de mezarlardan başka bir çadır kurmadılar?
- 2- Bulutlardan boşalırcasına gözyaşı döküyorum. İçimde öyle bir ateş var ki, bu ateş tıpkı kuzey rüzgarlarının göktaşını tutuşturduğu gibi kavurucudur.
- 3- Anılar bir akşamüstü beni orada durdurduğu zaman, ben gidip gelirken zevk alıyordum.
- 4- Gençlerin eğlendikleri yerlerde çevreme bakmıyorum. Bu yerler, onları henüz gençken kaybetti.
- 5- Cevap vermekte tereddüt etmeyen kalıntılara seslenerek orada soluk soluğa ve vecd halinde uzun bir süre durdum.
- 6- Bazan sabredemeyerek gözyaşı döküyorum. Öyle gözyaşları ki, onlarla yüzümde (durumumu ortaya koyan) bir kitap yazıyor (muş gibi oluyor)um.
- 7- Onların bedenleri ve kalıntıları yok oldu ve ben orada mezar ve hiçlikten başka bir şey görmedim.
- 8- Evlerin boş bir harabe, arkadaşlarımla cesetlerinin de toprak haline geldiğini görmek, üzülmem için yeter bana.

O ana değin sadece shevî arzularını tatmin peşinde koşmuş olması, ölümü bir kâbus olarak getirir gözlerinin önüne. Bu noktada yaşamında bir değişim başlar. Kötü yolda geçirdiği gençliğine hayıflanır, gaflet içinde geçirdiği günlerine ağlar ve âdetâ günah çıkarmak

istercesine zühde yönelir. Şiir de onun için artık, zevkü sefa içinde geçirdiği mazisinden duyduğu pişmanlığı ve zahitliğini ifade etme aracı haline dönüşür. Tam bu geçiş döneminde yazdığı bir şiirde, yaşadığı yer olan Batn Huzvâ'da geçirdiği günlerden dolayı ağalanacak durumda olduğunu ifade etmesi yanı sıra, eskiye bir özlem duyduğu da farkedilir:³⁵

و طارحني بشجوك يا حمام	(1) ألا ماجل دموي يا غمام
و نادتنني ورائي هن أممام	(2) فقد وغيتما ستين حولا
هناك و من مرضعي السدام	(3) وكنت ومن لباناتي لبيني
فینكرنا و یمرننا السلام	(4) يطالنا الصباح ببطن خزوی
فماذا بعدنا فعل البشمام	(5) وكان بها البشام مراح أنس
یبل به علی یأس أوام	(6) فیا شرخ الشباب ألا لقاء
علی أفياء سرحتك السلام	(7) ویا ظل الشباب وكنت تندی

- 1- Ey yağmur bulutu, şimdi sen benim gözyaşlarımı dök ve ey güvercin, sen de acılarımı benimle konuş.
- 2- Artık altmış yılı geride bıraktım ve bu yıllar bana arkamdan, "Daha vaktin var mı?" diye seslendiler.
- 3- O zamanlar Lubnâcık arzularımdan, şarap da sütannelerimden biriydi.
- 4- Batn Huzvâ'da sabah bizi arar, ama bulamazdı. Bizi ancak gece tanırdı.
- 5- Beşâm ağaçları orada eğlence arkadaşlarımızdandı. Artık biz göçtükten sonra beşâm ağaçları ne yapsın?
- 6- Ey giden gençlik, şiddetli susuzluğumuzu gidermek üzere bir daha buluşmayacak mıyız?
- 7 - Ey gençliğin gölgesi, bir zamanlar çok keyifliydin. Senin serhat ağacının gölgelerine selâm olsun.

35 *Divân İbn Hafâce*, s. 112; İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 242:

İki beyitten oluşan bir başka şiirinde şöyle der:³⁶

يا ضاحكا ملء فيه جهلا أحسن من الضحك البكاء
وعنت حيا و هنت نفعا فلا زكاء ولا زكاء

- Ey cahilliğinden dolayı katıla katıla gülen! Güleceğine ağlasana!
- Hem his, hem de kişilik bakımından küçüldün. Ne mânen ne de aklen ileri olmadığını gösterdin.

İbn Hafâce, bir müddet sonra artık eski günlerini hatırlamak bile istemez ve geçmişinden utanç duymaya başlar. Bir gün arkadaşı Feth b. Hâkân'ın, *Kalâ'id'inde*, kendisinin bazı hoş olmayan yönlerine yer verdiğini ve gençlik günlerinde yaptıklarını anlattığını duyunca, ona yirmiiki beytlik bir şiir göndererek sitem eder ve son beytinde şöyle der:³⁷

و سواى يئئد فى سواك ندامة باليتنى لم أتخذك خليلا

- Benim gibi biri, senin gibi birine pişmanlık duygularını ifade eden şiirler söylüyor! Keşke seni arkadaş edinmeseydim!

Onun şu şiiri, artık tamamen zühde çekildiği bir dönemde söylediği bir şiir olsa gerek:³⁸

(1) ألا قصر كل بقاء زهاب و عمران كل حياة خراب
(2) و كل يدان بما كان دان فتمّ الجزاء و تمّ الحساب
(3) فلا تجر كفك من مهربق بما لا يسر هناك الكتاب
(4) فانك يوما مجازى به و ان يدا كتبه شراب
(5) و لا خطة غير احدى اثنتي (م) من اما نعيم و اما عذاب
(6) فرحماك يا من عليه الحساب و زلتاك يا من اليه المآب

36 *Divân İbn Hafâce*, s. 12.

37 *Aynı eser*, s. 101-102; İbn Hâkân, o.g.e., s. 233-234.

38 *Divân İbn Hafâce*, s. 33.

- 1- Evet, her hayatta olanın sarayı yıkılacak ve her hayatın düzeni bozulacaktır.
- 2- Herkes yaptığının karşılığını görecektir. Orada ödül ve orada ceza var.
- 3- Orada amel defterinin sevindirmeyeceği şeyleri kağıtlara yazmakta kullanma ellerini.
- 4- Bir gün onları yazan el toprak olmuşken, sen mutlaka onların hesabını vereceksin.
- 5- Ve sadece iki seçenekten biri olacak: Ya cennete kabul edilme ya da azaba tabi tutulma.
- 6- Ey hesaba çeken (Allah), bize merhamet et. Ey dönüş kendisine olan (Allah), (bizi) kendine yaklaştır.

İbn Hafâce, muhtemelen elli-altmış yaş arası bir müddet şiiri bırakmış ve arkadaşlarının isteği üzerine, bütün şiirlerini bir divanda toplamaya başlamıştır.³⁹ Bu şiirlerin bazılarında değişiklikler yapma yoluna da gitmiştir.⁴⁰ Ancak H. 510 yılının Ramazan bayramında Murâbıt emîri İbrahim b. Yûsuf b. Tâşfîn'in Endülüs'e gelmesi münasebeti ve kendisinin de bu emîri takdir etmesi dolayısıyla tekrar şiire dönmüş ve onu 58 beytlik bir kasidesiyle övmüştür.⁴¹ Bundan sonra bir müddet daha şiir yazsa da, bu şiirler hiç bir zaman gazel veya mucûn türünde olmamıştır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere İbn Hafâce, şiirlerinde tabiat güzelliklerini öne çıkardığı için "Endülüs'ün bahçivanı" veya "Endülüs'ün Şaneverberisi" diye adlandırıldı. Daha sonraki şiir ve şairler üzerinde bu alanda büyük bir etki bıraktı. Onun üslûbu, kendisinden sonra "Hafecî üslûbu" diye anılır oldu ve bu üslup, uzun süre Endülüs'te taklit edildi.⁴²

İbn Hafâce'nin divanı, daha doğrusu divanının bir bölümü Mısır'da 1286 (1869)'da Mustafâ Selâme en-Neccârî tarafından, alfabetik sıraya göre yayımlandı. Aynı divan 1951'de Beyrut'ta konuyu esas alan bir tasnifle tekrar basıldı. Divanının en iyi edisyonu, Mustafâ Gâzî tarafından yapılanı olup, İskenderiye'de 1960'ta yayımlanmıştır.⁴³

İbn Hafâce, aynı zamanda seçili nesir de yazmıştır. Bunların çok azı bugün elimizdedir. Bu ürünlerinden bir parça *Kalâ'id'de* yer alır.⁴⁴

39 Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *a.g.e.*, s. 366.

40 Örneğin bkz. Arie Schippers, *a.g.e.*, s. 710-715.

41 Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *a.g.e.*, s. 366; Dîvân İbn Hafâce, s. 79-81; İbn Hakan, *a.g.e.*, s. 239-242.

42 James T. Monroe, *Hispano-Arabic Poetry*, London 1974, s. 38.

43 F. de la Granja, "İbn Khafâdja", *The Encyclopaedia of İslam*, New Edition, London 1971, Vol: III, s. 822-823.

44 İbn Hâkân, *a.g.e.*, s. 235.